

ERDŐS TIBOR

Egykulcsos jövedelemadó és gazdasági növekedés

Az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetéséhez kapcsolódó kormányzati várakozások túlzottak voltak: mind a kereslet, mind a lakossági és az országos szintű megtakarítások növekedése elmaradt a várt mértéktől, és a kínálati hatások sem a remélt módon alakultak. Az egykulcsos adó bevezetésének keresleti hatása azért is gyenge, mert csak a jómódúak nettó jövedelme növekedett, és mivel a magyar gazdaság importfüggősége kimagaslóan nagy, az indukált keresletnövekedés nagyrészt az importot, nem pedig a belső keresletet növeli. A tehetősek megtakarítási határhajlandósága érzékeny ugyan a személyi jövedelemadó csökkentésére, de az országos szintű megtakarítási hányad mégsem emelkedik: az egykulcsos adó bevezetése miatt közel annyival nő meg az államháztartás deficitje, mint amennyivel nagyobb lett a jómódúak nettó jövedelme. Az egykulcsos adó bevezetésének kínálati hatása is nagyon erőtlen. Alig nőhet a foglalkoztatás, az adócsökkentés deficitnövelő hatása miatt bevezetett bank- és válságadók, továbbá a devizahitelek végtörlesztésének rendszere rontják a bankok hitelezési hajlandóságát és képességét.

Journal of Economic Literature (JEL) kód E2, E31, E42, E51, E6, F43, H21, H24.

2011-től mind az alacsony, mind a havi többmilliós személyi jövedelmeket 16 százalékos kulcs terheli. Az intézkedéstől azt várták, hogy ez az adóztatás nagyobb teljesítményre serkentve („ha valaki tízszer annyit teljesít, tízszer annyit vihet haza”), segít a gyors gazdasági növekedés kibontakoztatásában. A várakozások túlzottak. Nem bizonyítható, hogy az egykulcsos adóztatás eleve gyorsabb gazdasági növekedéssel jár. Még az is előfordulhat, hogy bevezetését nem az aggregált kereslet növekedése, hanem csökkenése követi. Az pedig vitathatatlan, hogy ez a rendszer növeli a jövedelemelosztás aránytalanságát. Először a külföldi gyakorlati tapasztalatokat tekintjük át.

Egykulcsos adórendszer az Európai Unió néhány tagországában

Példák a volt Szovjetunió által vezetett gazdasági tömb országaiból hozhatók fel. Csak négy országot vizsgálunk; ezek Észtország, Lettország, Litvánia és Szlovákia. Az első háromban 1994-ben, illetve 1995-ben, Szlovákiában pedig 2004-ben

vezették be az egykulcsos adót. Az igazán érdekes a három balti ország példája, mert itt már több mint másfél évtizedes tapasztalatra támaszkodhatunk. Mindhárom országban a személyi és vállalati jövedelemadó külön-külön egykulcsos, de csak Észtországban alkalmaztak egyforma kulcsot mind a személyi, mind a vállalati jövedelemadózásban.

A kulcsok időben változtak, és csökkenő irányzatúak voltak. *Észtországban* 26 százalékos egykulcsos személyi jövedelemadóval kezdtek, ami 2005-ben 24 százalékra, majd évenként további egy százalékkal csökkent, egészen a 21 százalékos szintig. A társaságok profitjának adóztatásában 2000-ben az alapvető változás: a fel nem osztott, vagyis a behúzásra szánt profit nem adózik, a kivont profit pedig a személyi jövedelemadózásnak megfelelően. Emiatt a társaságok adóztatása késleltetett, csak a profit felosztását követheti. *Lettországnak* lényegesen csökkent a társasági nyereségadó kulcsa, több lépésben a kezdeti 25 százalékról 2004-ig 15 százalékra. Itt a személyi jövedelemadó csökkentése csak 2009-re következett be, 25-ről 23 százalékra. *Litvániában* 33 százalékos személyi jövedelemadóval kezdett, ami idővel erőteljesen csökkent, és 2009-re 15 százalékos szintű lett. Ezzel szemben a társasági profitadót 15-ről 20 százalékra emelték 2009-ben. A három országra jellemző még, hogy az alacsony személyi jövedelmek nem adóznak egy évente megállapított szint alatt. Ez az alsó szint évenként nominálisan növekszik a gazdasági fejlődés és az infláció függvényében. E szint például Észtországban az éves jövedelem alapján a 2003. évi 770 eurós szintről 2008-ra 1730 euróra nőtt. Kedvezmény jár az eltartott gyermekek után is – a második eltartott gyermektől kezdve – mindhárom országban. Mindezek miatt a balti országokban a személyi jövedelemadózást nem tekintik következetesen egykulcsosnak.

Az összképet befolyásolja, hogy a társadalombiztosítási befizetések aránya elég magas, mindhárom országban 30 százalék felett van. Észtországban 33 százalék, amit teljes egészében a munkáltató fizet, Lettországnak 33,09 százalék, Litvániában 34 százalék. Az utóbbi kettőben a munkavállalót is terheli a járulékfizetés, de itt is nagyrészt a munkaadó kötelezett e százalékos terhek befizetésére (*Eurostat* [2009])

Azt látjuk, hogy az egykulcsos adó bevezetését a három ország mindegyikében a GDP gyors és tartós növekedése követte. (Észtországban az átlagos évi növekedési ütem 1993-tól 2007-ig 6 százalék, Lettországnak ugyanezen időközben 6,5 százalék, Litvániában pedig 1994-től 2007-ig 6 százalék. Rövidebb időközökben, illetve egyes években, a növekedés üteme mindhárom országban 9-10 százalékot is elért.) Gyakran hivatkoznak erre mindazok, akik az egykulcsos adózás bevezetésétől erőteljes növekedésgyorsulást várnak (*Csaba* [2006]).

Csak hogy a növekedés dinamikájára más tényezők is hatottak, mégpedig előnyösen. A gyors növekedést mindhármuknál a GDP nagymértékű zuhanása előzte meg, amit a Szovjetunió szétesése, a KGST felbomlásával együtt a korábbi piacok elvesztése, illetve a rendszerváltás váltott ki. Ugyanez történt Magyarországon a rendszerváltást követően. Az volt a különbség, hogy e három országban a GDP visszaesése Magyarországhoz képest sokkal nagyobb méretet öltött. Magyarországon a termelés esése 1993-ig tartott, és mérete 1990-hez képest 15 százalékos volt. Ezzel szemben az esés mértéke 1994-ig Észtországban 30,4 százalékra, Lettországnak 52,8 százalékra és Litvániában 44 százalékra rúgott 1990-hez képest (*Csaba* [2006]).

A visszaesés nem véletlenül volt kétszeres-háromszoros. Sokkal nagyobbak kellett lennie a megrázkódtatásnak ott, ahol az ország magából a szovjet gazdaságból szakadt ki, mint ott, ahol a gazdaság csupán a KGST-tömb része volt.

Minden visszaesést a gazdasági növekedés átmeneti gyorsulása követ, ami annál tartósabb és erőteljesebb lehet, minél nagyobb a visszaesés mértéke. Ezzel kapcsolatosan szokás *helyreállítási periódusról* beszélni. Vagyis akkor, ha a visszaesés nem egyszerűen a gazdaságokban spontán módon és időnként bekövetkező termelési ingadozások következménye.¹ A második világháborút követő visszaeséseket is helyreállítási periódus követte, főként a vesztes országokban. Az 1950-es évek első felében lezajló gazdasági növekedési folyamatot e nélkül nem is lehet megérteni.

A helyreállítási periódusokban a viszonylag gyors és tartós növekedés könnyen érthető. A legfontosabb tényező, amely a termelési szintet meghatározza, az emberi tőke, vagyis a munkaképes lakosság szakmai képzettsége, termelési tapasztalata, munkához való hozzáállása, munkakultúrája. Ez nem, vagy alig esik vissza a termelés nagyarányú esésekor. A termelőapparátus pedig háborúban nem omlik teljesen össze, a háborút követő időre a fizikai tőkeállomány nagy hányada fennmarad, a károk viszonylag hamar helyrehozhatók, és aránylag mérsékelt beruházást igényelnek. Mindezek miatt a háború utáni helyreállítási periódus idején a termelésnövelés beruházási igényessége rendszerint kicsi. Többnyire azonban nem a beruházási ráta alacsony, hanem a beruházási ráta és az elért növekedési ütem hányadosa.² A balti országokban a helyreállítási periódusra jellemző beruházási ráta/növekedési ütem hányados 4 körül mozgott, vagyis feleakkora sem volt, mint amekkora a közepesen fejlett és fejlett gazdaságokra általában jellemző.

Lettorszáiban és Litvániában csak 2005-ban kezdte meghaladni a gazdasági teljesítmény az 1990-ben elért termelési színvonalat. Észtországban ez hamarabb, 2001-ben következett be. De, mint láttuk, előzőleg a termelés visszaesése itt kisebb mértékű is volt. Már e számokból is következik: a tartósan gyors növekedés magyarázatát *nem feltétlenül* kell az egykulcsos adóztatás pozitív hatásában keresni, ha van is egyáltalán ilyen pozitív növekedési hatás.³ Ehhez azt is hozzá kell

¹ Nagy sikerű könyvében Jánossy Ferenc a nyugat-európai országok második világháborút követő viszonylag gyors fejlődését a helyreállítási periódusokkal magyarázta, amelyek háttérben a szakmasztruktúra lényegében töretlen fejlődése áll (Jánossy [1966]). Elméleti okfejtése alapján – bár bizonyos nem lényegtelen fenntartásokkal – a balti államokban az utóbbi másfél évtizedben lezajló gazdasági növekedést is könnyebben lehet értelmezni.

² A beruházási ráta és az elért növekedési ütem hányadosa (*incremental capital-output ratio*) kategóriája utal erre az összefüggésre. Ennek számértéke azt fejezi ki, hogy a GDP 1 százalékos növekedését hány százalékos beruházási rátával érték el. A fejlett országok többségében ez a számérték 8-10 körül mozog. A helyreállítási periódus idején gyakran csak 3-4-es nagyságot tesz ki, ami mondjuk a GDP 6 százalékos növekedési üteme mellett 20-22 százalékhöz közel álló beruházási rátát feltételez. Persze más tényezők is befolyásolják a beruházási ráta változásait és nagyságát, de a helyreállítási periódus idején a legfontosabb tényező, hogy ekkor a szűk termelési keresztmetszetek felszámolása alapján viszonylag alacsony beruházási rátával lehet gyors növekedést elérni.

³ Ha valamilyen változást egy másik követ, egyáltalán nem biztos, hogy az előbbi az utóbbi változás okozója. Könnyen lehet, hogy egy harmadik tényező az ok. Így vagyunk az egykulcsos adó hatásával is. A hamis ok-okozati kapcsolat megállapítása a közgazdaságtanban igen gyakori hiba, azért is, mert nem, vagy igen ritkán nyílik alkalom a kísérleti úton történő ellenőrzésre.

tenni, hogy az emberi tőke a helyreállítási periódus megindulásától kezdve nem marad változatlan szinten, ez a meginduló fejlesztésekkel együtt gyarapszik. A szakmai, technikai, termelési, technológiai, munkaszervezési stb. ismeretek fejlődnek. A termelési szerkezet is átalakulóban van, folyamatosan alkalmazkodik a belső és a külső piaci igényekhez.

Mindez azért fontos, mert a helyreállítási periódusnak nevezett időszakban *nem csupán helyreállítás történik, sőt egyre inkább nem csupán az*. Ez mindenütt így van, függetlenül attól, hogy a jövedelmi adóztatás egykulcsos-e vagy progresszív.

A balti országok közül kettőben, Lettországbban és Litvániában a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válságot megelőzően a termelés szintje nem ért el nagy többletet az előző legmagasabb szinthez képest. Lettországbban ez a többlet 28 százalékos, Litvániában 27 százalékos volt 2007-ben, illetve 2008-ban 1990-hez viszonyítva. Ezt követően a nemzetközi válság hatására a GDP mindkettőben esett: Lettországbban több mint 20 százalékkal a 2007-es éves szint alá, Litvániában pedig közel 15 százalékkal a 2008-as szinthez képest. Ha pedig e két ország növekedésének dinamikáját vizsgáljuk, pontosan 1990-től kezdődően nézzük, csak szerény az elért növekedési ütem: Lettországbban és Litvániában 1 százalék évi átlagban. Aligha lehet szó tehát valószínű gazdasági csodáról!

Észtország bizonyos fokig kivétel: itt az így számított átlagos évi növekedési ütem már 2,3 százalék, bár ez sem tekinthető gyors növekedésnek. A mienkénél mindenestre gyorsabb, mert ez csak 1,9 százalékra tehető 2008-ig 1990-hez viszonyítva. Észtország gazdasági növekedése azonban azt követően is gyors volt, amikor a GDP nagysága már meghaladta az 1990-ben elért szintet. (2001-től 2007-ig az átlagos növekedési üteme 7,7 százalékot tett ki, ami már nagyon gyors növekedés).⁴ Lehetett-e itt szerepe a korábban bevezetett egykulcsos adóztatásnak? Észtország esetében ugyanis 2001 után – vagyis amikortól a GDP már éppen meghaladta az 1990-es szintet – helyreállítási periódusra nemigen lehet hivatkozni.

Így sem lehet az egykulcsos adóztatás elégséges magyarázat! Ugyanis 2000-ben radikális változtatást hajtottak végre a társasági adóztatásban: a fel nem osztott profit adója ekkor lett 0 százalékos. Ez a lépés a belföldi finanszírozású beruházások és a külföldi működőtőke gyorsítását egyaránt ösztönözte. Ugyanakkor az egykulcsos adóztatás részleges feladását jelenti.

A fel nem osztott profit adóztatásának megszüntetését követően nem lett azonnal élénkebb a beruházási tevékenység. A külföldi működőtőke beáramlása terén sem következett be jelentős élénkülés. Néhány év múlva viszont a működőtőke-beáramlás nagyon felgyorsult, ami az észt gazdaságban hozzájárult a beruházási ráta erőteljes emelkedéséhez, valamint a technikai fejlődés gyorsulásához. Következésképpen, ahogy a helyreállítási periódus jelentősége gyengült, a működőtőke stimuláló hatása erősödött. Észtország azon európai országok közé tartozik, amelyekben a gazdaság növekedési képességéhez képest a külföldi működőtőke kiemelkedő szerepet játszott és játszik. Ennek hatása megfigyelhető a beruházási ráta és a gazdasági növekedés ütemének alakulásában is. 2003-tól 2007-ig az évi

⁴ Az Eurostat által közölt adatok alapján számítva.

átlagos növekedési ütem 8,5 százalékra nőtt, és éppen ebben az időben lett igazán nagymértékű a külföldi működőtőke nagysága és aránya.

Hogy nem egyszerűen az egykulcsos adózás volt a növekedés, illetve a beruházások meghatározó ereje, más megfontolásokkal is alátámasztható. Észtországban a működőtőke-beáramlás *azután* gyorsult fel erőteljesen (2004-ben), hogy a fel nem osztott profit adója 0 százalék lett. Egykulcsos adó korábban is volt, de az adókulcsok kezdetben nem voltak különösebben alacsonyok: a személyi jövedelemadó 2004-ig és a társasági profitadó 2000-ig egyaránt 26 százalékos volt, ami nem jelenthetett nagy előnyt.

Az sem biztos, hogy a fel nem osztott társasági profit adóztatásának eltörlése az észt termelés- és beruházásnövekedés felgyorsulásának egyedüli oka. A másik két balti országban a társasági nyereségadó kulcsa 2000 előtt sokkal alacsonyabb volt, mint Észtországban. Mégis e két másik államban a működőtőke-beáramlás viszonylagos intenzitása mindvégig sokkal gyengébb: fele-harmada, mint az észtországi.⁵

Úgy tűnik, Észtország geopolitikai helyzetének nagy szerepe volt abban, hogy a másik két balti ország helyett nagyrészt ide áramlott a tőke. Észtország kulcsfontosságú helyen, a Finn-öböl déli partján terül el, Szentpétervár közvetlen szomszédságában, és szemközt Finnországgal. Ezzel szemben Lettország és Litvánia földrajzilag zártabb, kevésbé ideális hely az orosz piac kihasználására törekvő külföldi tőke számára.

Szlovákiában egykulcsos adóztatást csak 2004-től kezdve alkalmaznak, tízéves időbeli lemaradással a balti országokhoz képest. Itt viszont a személyi jövedelmeken kívül a társasági nyereségre és a forgalmi adóra is azonos (19 százalékos) kulcsú adót vetnek ki. Ez a forgalmi adózásban adónövelést, a társasági és személyi jövedelmek adóztatásánál adócsökkentést jelentett. Az egységes adókulcsot úgy választották meg, hogy az új adóztatási rendszer bevezetésekor ne kelljen tartani az adóbevételek csökkenésétől. És azt látjuk, hogy Szlovákiában látványosan felgyorsult a gazdasági növekedés dinamikája, egészen a 2008 után kibontakozott nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság bekövetkeztéig.

A 19 százalékos adó bevezetésével együtt a személyi jövedelmek adóztatásában szigorítás is történt, mert lényegében minden adókedvezményt megszüntettek. Továbbá a természetbeni juttatás is adóalap. Ugyanakkor az alacsony jövedelmek nem adóznak (ez korábban is így volt), az adómentesség felső határa évenként változó, függően az inflációtól és a gazdasági növekedéstől. A rendszer családi pótlékkal egészül ki. A forgalmi adózásban 2007-ben létrejött olyan enyhítés, hogy 10 százalékos csökkentett adót vezettek be gyógyszerekre, gyógyszerészeti termékekre, 2008-ban pedig a könyvekre. Nagyok viszont a társadalombiztosítással járó terhek. Egyedül a nyugdíj- és egészségügyi biztosítás járulékkerhe a munkáltatók számára 24 százalék, a munka-

⁵ Vannak szkeptikus vélemények is az Észtországban alkalmazott nullakulcsú nyereségadóval kapcsolatban. Részben azt vetik fel, hogy a be nem szedett adó hiányzik az állami költségvetésből, de kezdetben az is felmerült, hogy a vállalatban hagyott profit adójának eltörlése nem váltja ki a várt hatást a beruházások, a növekedés és a foglalkoztatottság terén (*Raju* [2006]). A vita arra is kiterjed, vajon a társasági adó új rendszere Észtországban összeegyeztethető-e az Európai Unió jogrendszerével (*Lehis és szerzőtársai* [2008]).

vállalók számára 8 százalék, és ezekhez még egyéb kiegészítő befizetések járulnak: munkanélküli-segély, szolidaritási alap, baleset, illetve munkaképtelenség esetére járó biztosítás. Ezek terhe a munkaadóknál 8,8, a munkavállalóknál 5,4 százalék. Mindent összevetve, a járulék és az egyéb, a kötelező biztosítással járó terhek Szlovákiában nagyobbak, mint a három balti országban, pedig ezek ott sem alacsonyak. Külön figyelmet érdemel, hogy a társadalombiztosítási befizetésekből 9 százalékpont kerül a magánnyugdíjpénztárakba (*Golias–Kicina* [2006]).

Szlovákiában a 2000–2004-es időszakban a GDP átlagos évi növekedési üteme 3,9 százalékot tett ki, majd 2004–2008-ig 7,8 százalékra nőtt. A beruházási ráta alakulásában ilyen ugrásszerű változás nem történt; a beruházások volumene gyorsulón emelkedett ugyan, de ez a GDP növekedésében is bekövetkezett. Ezért a bruttó állótőke-beruházások aránya lényegében változatlan maradt. Az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltatásokban működő vállalatok beruházásainak aránya viszont mintegy 2 százalékponttal: átlagosan 16,5 százalékról 18,5 százalékra emelkedett (*Eurostat* [2010]).

A marginális tőkehatékonyság ugrásszerűen javult: a beruházási ráta és a növekedési ütem *hányadosa* a korábbi szint felére esett. A javulás még nagyobb volt a feldolgozóiparban, mert az új adórendszer bevezetését követően itt lett a legnagyobb a növekedés dinamikája, ezért itt esett a legnagyobb mértékben a beruházási ráta és a növekedési ütem *hányadosa*.

E változás oka a gépkocsigyártásban keresendő: itt ugyanis nagyarányú működőtőkét fektettek be. Az ágazat kibocsátása elképesztő ütemben növekedett: 2007-ben például kétszeresére nőtt az előző évhez képest, és 2007–2008-ra Szlovákia a világranglista első helyére került, ha a gyártott gépkocsik számát a lakosság számához viszonyítjuk. Azt is jó tudni, hogy a válság előtti években a szlovák export mintegy 10 százalékponttal nőtt gyorsabban, mint a magyar, és hogy Szlovákiában a gép- és járműexport adja az export több mint 50 százalékát (*Golias–Kicina* [2006]).

Maguk az idézett szlovák szerzők sem állítják, hogy mindez kizárólag a 2004-ben bevezetett egykulcsos adónak tudható be. Ez azért sem lehetne így, mert a direkt tőkeimport gyors felfutása már 2002-ben megkezdődött. Ők, nagyon józanul, csupán azt mondják: van szerepe a felgyorsuló növekedésben az adóreformnak, de más tényezőkkel, mint például a viszonylag fejlett infrastruktúrával és a rendelkezésre álló munkaerő állománnyal együtt. És ezeknek volt nagyobb a szerepük. Igaz ugyan, hogy az egykulcsos adóztatással együtt a társasági adó százaléka is lényegesen csökkent, de a magas bérjárulékok költséghatása jóval nagyobb, mint ami a társasági adók csökkenéséből következő előny.

Amihez eddig eljutottunk: egyáltalán nem biztos, hogy az egykulcsos adónak tudható be a balti államok gyors gazdasági növekedése az 1990-es évek második harmadától kezdve. Ha számolhatunk is ilyen hatással, ez nem magyarázható egyedül egy tényezővel, hanem többel, egyebek közt a különböző okokból beáramló külföldi működőtőkével.

A balti államok és Szlovákia példájának tanulságait akkor általánosíthatjuk, ha kimutatjuk: miért, milyen áttételeken keresztül és mekkora mértékben ösztö-

nözheti az egykulcsos adó (és a bevezetésével együtt járó adókulcs-csökkentés) a gazdasági növekedést. E kérdésekre akkor adhatunk választ, ha megértjük a növekedés üteme, az adózás és megtakarítás, valamint a beruházások alakulása közti tényleges belső összefüggéseket.

A vizsgálatot két lépésben tesszük meg: kezdetben csak a keresleti hatás tisztázására törekszünk. A kínálati hatás, valamint a keresleti és kínálati hatás együttes vizsgálata lesz az elemzés következő állomása. Ezt követően térhetünk rá arra, hogy mit várhat a magyar gazdaság az egykulcsos adó bevezetésétől. Gyorsulhat-e emiatt a gazdasági növekedés, és ha igen, akkor milyen mértékben? Ekkor kapcsolunk be a vizsgálatba a magyar gazdaság szempontjából fontos bonyolító tényezőket is.

Egykulcsos adó és növekedési ütem

Az adócsökkentés keresleti hatása

Mielőtt nekilátnánk az elemzésnek, néhány fontos tény, illetve korlátozást kell rögzítenünk.

1. Feltételezzük, hogy az államháztartás kiadásai változatlanok, mert így érthető tisztán, mi a hatása az adócsökkentésnek. Ezért az államháztartási hiányt változóknak kell tekinteni az adócsökkentés termelési és keresleti hatásától függően is.

2. Marginális elemzést kell folytatnunk, ami azt is jelenti: az adócsökkentés rövid távú hatása nem egyezik meg a hosszú távúval. A rövid táv itt legalább két év, a hosszabb pedig mintegy öt vagy annál is több évet jelenthet. Ugyanakkor azonos időszakban – mondjuk, egy évben – a marginális hatás többszöröse a hosszú időszakosnak. Itt döntően a rövid távú hatást kísérjük figyelemmel.

3. A vizsgálat a magyarországi helyzetet veszi alapul. Így például az érdekel bennünket, hogy a személyi jövedelemadó csökkentésének mekkora lehet a marginális keresleti hatása, ha az csak a jómódúakat érinti kedvezően. Erről nem lehet statisztikai adatokat szerezni, és nagyon kétséges, hogy akár a jövőben lesznek-e ilyen adatok. Ezt tudva – viszonylag széles sávon belül eltérő – feltételezett arányokkal dolgozunk.

4. Ezekből következik, hogy az olvasónak vizsgálati modellben történő elemzéssel lesz dolga, ezért egyes számok, „adatok” forrását ne követelje a szerzőtől. Mégis, a modell sokat mond majd a tényleges fejleményekről, mert a benne feltételezett arányok a tényleges sávhatárokon belül lesznek.

5. Folyamatosan számolunk a tovaggyűrűző hatásokkal. Így például konkrétan nemcsak azzal, hogy az adócsökkentés miatt jelentkező nettó jövedelemtöbblet mekkora *elsődleges* keresleti többletet indukál, hanem az így jelentkező keresleti többlet másod- és harmadlagos stb. hatásaival is. Látjuk majd, hogy a jövedelmi multiplikatornak döntő jelentősége van az adócsökkentés keresleti hatásának megítélésében, nemcsak egy, hanem több bonyolító tényező szerepénél fogva is.

A modell és a magyarországi adottságok

Ezek után az adócsökkentés keresleti hatásának vizsgálatát a lehető legegyszerűbb formában kezdjük meg. Tegyük fel, a személyi jövedelemadó csökkentése miatt a háztartások évi nettó jövedelme 500 milliárd forinttal gyarapodott.⁶ Keresletük emiatt megemelkedik, de ehhez képest lényegesen eltérő összeggel. Ennek egyik fő oka az, hogy a többletjövedelem egy részét a háztartások nem költik el, hanem megtakarítják.

Itt mindjárt különbséget kell tenni a marginális és a már megszokott jövedelemből történő – átlagos – megtakarítás között. (Az utóbbit a továbbiakban egyszerűen megtakarítási hányadnak nevezzük.) Ha hirtelen vagy váratlan jövedelemnövekedés következik be, e növekménynek mindig nagyobb hányadát takarítják meg, mint amekkora arányú a szokott megtakarítás. Ha az utóbbi 10 százalékos, a váratlan jövedelemnövekménynek akár 25 vagy még nagyobb százalékat is megtakaríthatják, különösen akkor, ha a háztartások nagyon bizonytalan időtartamúnak tekintik a jövedelemnövekedést. Ha 25 százalékkal számolunk, a keresletnövekedés az adott esetben nem 500 milliárd, hanem csupán 375 milliárd forint lesz.⁷

Az adott feltételezések mellett azonban a keresletnövekedés lényegesen nagyobb lehet 375 milliárd forintnál. Ez csupán a keresletnövekmény *első komponense*. A második komponens maga a tovagýűrűző folyamat, amelynek nagyságát a *jövedelmi multiplikátor* számértéke határozza meg.⁸ Az összes keresletnövekedés pedig a keresletnövekedés első komponensének és a jövedelemmultiplikátornak a szorzata.⁹ Ügyelni kell arra, hogy itt már nem a marginális, hanem a szokott megtakarítási hajlandósággal kell számolnunk, továbbá a 16 százalékos leszállított jövedelemadó-kulccsal. Minimálisan e két paraméter az, amit figyelni kell, ha a jövedelemmultiplikátor nagyságát meg akarjuk állapítani.

⁶ A 2009–2010 között működő Költségvetési Tanács ekkora összegből indult ki (*Költségvetési Tanács* [2010]).

⁷ Ez a megközelítés összhangban van a „fogyasztás életciklus-elméletével” és a „fogyasztás permanensjövedelem-elméletével” is. Az előbbi *Modigliani* [1986/1988], az utóbbi *Friedman* [1957/1986] nevéhez fűződik. Mindkettő szerint nem a folyó jövedelemhez igazodik a fogyasztás, hanem lényegében a hosszú távra becsülhető jövedelemből (és a vagyomból) levezethető évi vagy havi átlaghoz.

⁸ Az adócsökkentés multiplikátorhatásáról, valamint a kiváltott keresletnövekedés két komponenséről lásd *Dornbusch–Fischer* [1994] 71–74. o.

⁹ Ez mindig így van. Arra azonban ügyelni kell, hogy a keresletnövelés első komponense nem mindig egyenlő az államháztartás bevételeiben, illetve kiadásaiban bekövetkezett változással. E cikkben az adócsökkentést 500 milliárd forintnak vettük. Ez nagyobb összeg, mint a keresletnövekedés első komponense, mert a jövedelemnövekmény egy részét megtakarítják. Ha viszont az állami költségvetés például a beruházási kiadásait változtatja, mondjuk 500 milliárddal növeli, az állami kiadás változása egyúttal teljes egészében keresletnövekedés. A tovagýűrűzés folyamata mindjárt ezzel az összeggel kezdődik. Ekkor is a keresletváltozás első komponensét kell szorozni a multiplikátorral, de ilyenkor a keresletváltozás első komponense egyenlő a költségvetés kiadásnövekedésével. Ennek megértésén múlik például az is, hogy az adók és az államháztartás kiadásainak egyenlő mértékű csökkentése keresletcsökkenéssel jár. Ezen nyugszik a kiegyensúlyozott költségvetés multiplikátorhatásának megértése.

A tovaggyűrűzés mértéke a fontos: minél kisebb a megtakarítások aránya, annál nagyobb a multiplikátor. A tovaggyűrűzés a jövedelemadó-kulcs nagyságától is függ, mert ennek megfelelően csak kisebb összegű lehet a háztartások vásárlása. Ha tehát az első komponensen túllépünk, a további folyamatban számolni kell a már számított 375 milliárd forint többletkereslettel, 16 százalék a jövedelemadó, és a nettó összeg 90 százalékát fogyasztják el. Ez a következő lépcsőben a tovaggyűrűzés nagysága. Ez értékben 283,5 milliárd forint. (Azt, hogy az állam mit tesz az így befolyt jövedelemadóval, itt nem vizsgáljuk, mert ez nem ide tartozik.) Ez a folyamat állandóan ismétlődik. Csökkenő mértani sorral van dolgunk, amelynek összege viszonyítva az eredeti keresletnövekedés értékéhez, megadja a jövedelem-multiplikátor számértékét. Jelen esetben a multiplikátor nagysága az $1/[1 - c(1 - t)]$ törtnek megfelelően $1/[1 - 0,9(1 - 0,16)] = 4,1$. Ezt beszorozva az eredeti kereslet-növekmény nagyságával, 375 milliárd forinttal, 1537 milliárd forint jön ki eredményül. Ez mintegy 6 százalék keresletnövekedésnek felelne meg. Ekkora mértékű keresletnövekedésnek azonban a nyomát sem látjuk a hazai gazdaságban. Ezt a problémát kell vizsgálnunk a következő lépésben. Rögtön meg kell jegyezni: eddig csak azt néztük meg, hogy egy adócsökkentést követően ennél sokkal nagyobb lehet e csökkentés által kiváltott összes keresletnövekmény. A valóságban ilyen mértékű keresletbővülés nemigen következik be.

A multiplikátor számértéke nemcsak a jövedelemadó százalékától és a megtakarítási határhajlandóságtól, hanem számos más, ráadásul a kisebb gazdaságokban nagyon erőteljesen ható tényezőtől is függ. Ezek annyira jelentősek, hogy amikor a multiplikátor tényleges nagyságát megállapítják, nem csupán kettő, hanem akár öthat befolyásoló tényezőt is figyelembe vesznek. Így érthető, hogy például az Egyesült Államokban a multiplikátor valóságos nagysága csak 1,4 volt akkor, amikor kizárólag a megtakarítási határhajlandóság és a jövedelemadó-ráta alapján 2,5 értékűnek kellett volna lennie (lásd *Case-Fair* [1996] 855–857. o.). A többi tényező közül leginkább a következőknek van jelentőségük:

1. A piac fontos része a külső piac, különösen a kis, nyitott gazdaságokban, ahol az aggregált keresletnek akár nagyobb részét is fedezhetik importtal, mint a belső kínálattal.

2. Ha a jövedelem növekménye jobban kedvez a jómódúaknak, mint a szegényeknek, és még inkább, ha csupán az előbbiek kerülnek jobb jövedelmi helyzetbe, a keresletnövekedés nem kizárólag az *általános* fogyasztói határhajlandóságtól függ, hanem *külön* a jómódúak fogyasztói határhajlandóságától is. Ilyenkor emiatt lényegesen kisebb lehet a kereslet növekménye.¹⁰

3. A többletkeresletre a piac sohasem kizárólag a kínálat mennyiségének növekedésével reagál, hanem az árszint emelkedésével is. Attól függően lesz kisebb a multiplikátorhatás reálértelemben, hogy mekkora az így jelentkező árnövekedés.

¹⁰ Ez azért van így, mert a gazdagok megtakarítási hajlandósága lényegesen nagyobb. Ezt az állítást nem mindegyik szerző osztja. Kimutatják például, hogy a közepesen, de különösen a gyengén fejlett országokban a leggazdagabb rétegek megtakarítási hajlandósága – a pazarló életmódjuk miatt – kisebb lehet, mint a kevésbé gazdagoké. Paradox módon emiatt nem erőteljes a tovaggyűrűző hatás, mert pénzük jó részét külföldön, éppen a fejlett országokban költik el (*Todaro-Smith* [2009]).

4. A többletkeresletre reagálhat a reálkamatláb. Ha ez növekszik, miatta lassúbb és kisebb lesz a keresletnövekedés, és nagyobb a megtakarítások aránya. Azt pedig eddig is láttuk, hogy a megtakarításoktól, illetve a fogyasztástól, ezek változásától függ a multiplikátor számértéke.

5. Ha keresleti többlet jelentkezik, és ugyanakkor nagy az árukészletek aránya, a vállalatok a készletek csökkentésével válaszolhatnak. Emiatt a tovagyzúrzés folyamata lassul, mértéke kisebb, a multiplikátor nagysága alacsonyabb.

6. Ahol az öngondoskodás a lakosság magatartásának fontos jellemzője, a váratlan jövedelemnövekedés csak kicsit növeli a fogyasztást, és jobban a megtakarítást. Itt az adócsökkentés miatt az aggregált kereslet sokkal kevésbé emelkedik meg, kisebb lesz a multiplikátor számértéke.¹¹ A felsorolt bonyolító tényezők közül most csak az elsőt és a másodikat vesszük számításba.

A magyar gazdaság import- és exportfüggősége rendkívül nagy, ebben a világ országai között a 3–4. helyen áll (*Feenstra–Taylor* [2008] 11. o.). Az egykulcsos jövedelemadó bevezetésével végrehajtott adócsökkentés csak a jobb keresetűeket érintette kedvezően, a kis keresetűek helyzetét még rontotta is. Mivel nem tudjuk, hogy az egykulcsos adó kedvezményezettjeinek mekkora a megtakarítási, illetve a fogyasztói határhajlandósága, becslésekre vagyunk utalva. Ezért viszonylag széles sávon belül szóródó értékekkel dolgozunk.¹²

Az első lépésben az adócsökkentés által kedvezően érintettek együttes fogyasztási *határhajlandóságát* 0,55-nek vesszük, ami egyúttal 0,45 nagyságú megtakarítási határhajlandóságot jelent. Azért indokolt ezzel az igen magas értékkel számolni, mert a legtöbb kedvezményezettet váratlanul érte a jövedelmét terhelő szja-kulcs drasztikus leszállítása, sőt úgy gondolták, hogy az intézkedés nagyon rövid életű lesz. Ez lényegesen növeli a megtakarítási határhajlandóság mértékét. A konkrét hazai helyzetet ismerve, szinte biztosra vehető, hogy a tényleges arányok valahol 0,35 és 0,55 közé esnek. Az általános megtakarítási hajlandóságot, amiben a jómódúak is benne van, 0,1-nek vesszük.¹³

A háztartások jövedelemváltozásainak importvonzata nehezebben becsülhető. Különösen nehéz feladat a jómódúak vásárlásainak importigényességét megbecsülnünk abban az esetben, amikor nettó jövedelmük váratlanul és jelentősen megnő. Hiába rendelkezünk rendszeresen publikált adatokkal arról, hogy az import GDP-hez viszonyított aránya 80 százalék (illetve 70 százalék, ha a szolgáltatásokat nem vesszük figyelembe), ebből nem következtethetünk a jómódú háztartások vásárlásainak importigényességére.

A jómódúak vásárlásainak marginális importigényessége 0,7-nél kisebb lehet (ha csak az áruimporttal számolunk), de nem sokkal maradhat el ettől az érték-

¹¹ Ezekről az összefüggésekről részletes elemzés található *Case–Fair* [1996] 855–857. o.

¹² A jómódúak fogyasztói határhajlandósága empirikus felmérés nélkül inkább csak becsülhető. Céloom csupán annak bemutatása, hogy a valószínű multiplikátorhatás a szokványos számításokban szereplőnél sokkal kisebb.

¹³ Az MNB statisztikái szerint a háztartások általános megtakarítási rátája is erőteljesen ingadozik, ennek centruma a GDP 5 százalékára tehető. Ezért a háztartások rendelkezésére álló jövedelemhez képest az arány mintegy 10 százalék (www.mnb.hu).

től – különösen nem akkor, ha éppen a nettó jövedelmük lényeges megugrásának hatását nézzük. Akkor is importigényes a vásárlásuk, ha itthon költik a pénzüket. Szinte minden tartós fogyasztási cikk esetében így van. Több fogyasztói szolgáltatásra sem költhetik ilyenkor a pénzüket, kivéve a külföldi utazást, de ez már az importhoz tartozik. Ezért aligha túlzunk, ha az importigényességet esetükben 0,5-nek vesszük, de számolunk 0,6 és 0,4 értékkel is, a lakossági vásárlások átlagos importigényességét pedig 0,35-nak vesszük. Ezek alapján a választott paramétereiket az 1. táblázatban foglaljuk össze.

1. táblázat

Importigényességi számítások (százalék)

	Háztartások megtakarítási rátája	Megtakarítási határ- ráta a jómódúaknál	Vásárlások importigényessége	Jómódúak importigényessége
1. változat	10	35	35	40
2. változat	10	45	35	50
3. változat	10	55	35	60

Először a 2. sorban található értékeket vesszük alapul, mert az így kalkulálható eredmény tekinthető a valósághoz leginkább közel állónak. Az első komponenssel kell kezdenünk. Ez tulajdonképpen a jómódúaknak a többletjövedelemből származó többletkeresletét adja meg. Többletkeresletük az élvezett többletjövedelemnél részben a megtakarítási határhajlandóságuknak megfelelően kisebb, ami 45 százalék. Az eredmény 275 milliárd forint. E kereslet azonban csak részben irányul belföldön előállított javakra. A táblázat 2. sorában az importigényességük 0,5, ennek megfelelően az így kiváltott belső keresletnövekedés első komponense $275 \times 0,5 = 137,5$ milliárd forint. Képletben:

$$\Delta D = Ac_m(1 - M')$$

ahol ΔD az elsődleges keresletnövekmény, vagyis az első komponens nagysága. A képviseli az adócsökkentés miatt bekövetkezett nettó jövedelemnövekmény összegét, c_m a jómódúak fogyasztási határhajlandósága, míg M' az importrugalmasság mértéke.

Az első komponens szorzandó a multiplikatórral, a második komponenssel, ami a tovaggyűrűzés intenzitását fejezi ki. Itt már számolni kell az adókulccsal, ennek csökkentett arányával. A lakosság általános fogyasztói hajlandóságával kell kalkulálni, mert csak a tovaggyűrűzés folyamatával van dolgunk. Vagyis a multiplikátor számértékét és az összes keresletnövekményt már a két bonyolító tényező figyelembevételével állapítjuk meg. A multiplikátor számértéke képletben kifejezve:

$$m = \frac{1}{1 - c(1 - t)(1 - M')}$$

ahol a nevezőben az $(1 - M')$ azt mutatja meg, hogy az adócsökkentés által kiváltott keresletnövekedésen belül mekkora a belső keresletnövekmény aránya. A fenti tört az 1. táblázatból vett számokkal:

$$m = \frac{1}{1 - 0,9(1 - 0,16)(1 - 0,35)} = 1,967.$$

A multiplikátor számértéke tehát 1,967, amivel a keresletnövekmény első komponensének értékét beszorozva összesen $1,967 \times 137,5 = 270,5$ milliárd forint keresletnövekményt kapunk az egykulcsos adó bevezetésének hatására. Vagyis arra jutunk: a kiváltott keresletnövekedés nemhogy sokkal nagyobb lenne az adócsökkentés összegénél, hanem jóval kisebb nála.

A két szélső érték kiszámítását itt nem követjük nyomon, egyszerűen beírjuk mindegyik számítás eredményét a 2. táblázatba.

2. táblázat

A keresletnövekedés kiszámítása

	Multiplikátor	Első komponens (milliárd Ft)	Keresletnövekedés (milliárd forint)	Keresletnövekedés a GDP százalékában
1. változat	1,967	195,0	383,56	1,48
2. változat	1,967	137,5	270,46	1,00
3. változat	1,967	90,0	177,03	0,70

A multiplikátor minden esetben ugyanaz, mert azok az általunk választott paraméterek, amelyek ennek nagyságát meghatározzák, mindegyik sorban ugyanazon értékűek. Vagyis a modellben az összes keresletnövekedés értékei csak az első komponens értékétől függően különböznek. Ez közel áll a valósághoz, mert az első komponensben jelentkezik a jómódúak keresletváltozása, és éppen őket érintette kedvezően a kormányzat döntése a személyi jövedelmek adóztatásának változásáról.

Nagy valószínűség szerint a valóságos hatás a 2. sorban feltüntetett értékekhez áll közel. Ha mindhárom változatot nézzük, a keresleti hatás inkább túlbecsült, mint alábecsült. Ezt számos tényezővel magyarázhatjuk. A legfontosabbak ezek közül a következők.

1. A 2. táblázat negyedik oszlopa az összes elérhető keresletnövekedést mutatja ki. A tovagyrűzés folyamata azonban mintegy két év alatt fut le teljesen. Kezdetben a mindig jelentkező késés miatt a keresletnövekedés nagyon mérsékelt, majd negyedévről negyedévre gyorsul, azután megint lassul, mert a tovagyrűző folyamat minden fordulójában kisebb lesz a keresletnövekmény. Az összes keresletnövekményt az egyszerűség kedvéért két egyenlő részre osztjuk, így a 2. sorban két éven át 0,5 százalékos ütemtöbblet állapítható meg a keresletalakulásban érvényesülő alapfolyamathoz képest.

2. Már a multiplikátor vizsgálatának kezdetén leszögeztük, hogy számos tényezőt nem veszünk figyelembe: az inflációs hatást, a készletváltozás szerepét, a kamatlábat és ennek a vásárlásokat korlátozó hatását. Ezek miatt kisebb lenne a

számolt multiplikátor is. Ez is arra hívja fel a figyelmet: az egykulcsos adóztatás bevezetésének keresletnövelő hatása az itt bemutatottnál semmiképpen nem nagyobb, hanem inkább kisebb.¹⁴

Az egykulcsos adóztatáshoz kapcsolódó néhány egyéb fontos probléma

A Magyarországon bevezetett egykulcsos adóztatással kapcsolatban nem csak az a gond, hogy csupán a jómódúakat érintette kedvezően. A kis keresetűek keresetét ugyanis kifejezetten csökkentette, mert az egykulcsos adóztatás bevezetése az egy keresőre jutó nominális nettó keresetek csökkenését váltotta ki. Ez a hatás azért jelentkezett, mert az adójóváírás 3000 forintos csökkentése és a jogosultsági jövedelemhatár leszállítása a nyugdíj járulék 0,5 százalékpontos emelésével együtt nagyobb nominális jövedelemcsökkentést okozott, mint amekkora nettó jövedelemnövekedést váltott ki a személyi jövedelemadó 17 százalékról 16 százalékra történő csökkentése. A nettó keresetek a kisebb jövedelműek (az átlagkereset másfélszerese alatti keresettel rendelkezők) csoportjában havonta átlagosan 2000 forinttal estek az intézkedések miatt.¹⁵

Átlagban 2000 forint havi keresetcsökkenéssel számolva a kis jövedelműek összes keresetcsökkenése 30–40 milliárd forintra rúghat éves szinten, ez levonandó az eddig bemutatott keresletnövekményből, ami a 2. táblázat 2. sorában 270 milliárd forinthez közeli összegnek adódott, egy évre vonatkoztatva pedig feleekkorának, 135 milliárd nagyságúnak. Így csupán mintegy 100 milliárd forintra rúghat az egykulcsos adó bevezetésének évenkénti keresletnövelő hatása, ami (17 százalékról 16 százalékra történő) a GDP értékéhez viszonyítva mindössze 4 ezrelékes növekedést jelent. Mindjárt hozzá kell tenni: a kormány a vállalatokat, a nominális keresetcsökkentő hatást kiegyenlítő, a nominális bérek megfelelő növelésére szorította, ami a vállalatok kínálati hajlandóságát rontotta. (Erre még visszatérünk.) Akárhogyan nézzük, a keresletnövelő hatás igen kis mértékű: évente alig 100 milliárd forint összegű. Két év után pedig a keresletnövelő hatás teljesen eltűnik, miután a tovagyrúzó folyamat teljesen kifut. A deficitet kiváltó hatás viszont megmarad!

Az összefüggéseket végiggondolva ez természetesnek mondható. Olyan gazdaságban, ahol az import aránya kivételesen nagy, ráadásul az adócsökkentés egyedüli kedvezményezettje a jómódúak rétege, egy hirtelen megjelenő, emellett nem tartósan tekintett jövedelemtöbbletből igen nagy az „elfolyások” aránya.¹⁶

¹⁴ Nem azt állítjuk, hogy akkora a GDP növekedése, amekkora a kiszámított keresletnövekedés az egykulcsos adó bevezetésének hatására. Ugyanis egyszerre sok tényező befolyásolja a növekedést. Egyebek közt a cikk további részében vizsgált kínálati tényezők is. Meg azok, amelyeket e cikk sem eddig, sem a továbbiakban nem említ. A sok növekedési és korlátozó hatás eredőjeképpen alakul ki a növekedés tényleges mértéke. Ezt úgy fejezzük ki, hogy az alapfolyamathoz képest ennyi és ennyi a keresleti, illetve növekedési hatás. Az alapfolyamat itt az *összes egyéb tényező* hatására létrejövő folyamat.

¹⁵ Az adóváltozásoknak a különböző jövedelmi szinteken jelentkező nagyon eltérő hatásáról jó áttekintést ad *Benczúr és szerzőtársai* [2011].

¹⁶ Hasonló véleményen van az amerikai R. J. Gordon professzor. Azt írja: „a háztartások és vállalatok az importot külföldről vásárolják, ezért az amerikai kiadások egy része nem generálja az egyesült

Így merül fel sokakban a kérdés: ha adócsökkentés következik be, miért csak az importthatást nézzük, miért nem kapcsoljuk be az exportnövekedést is, vagy miért nem a kereskedelmi mérleg alakulását, vagyis az export és import egyenlegének változását vesszük alapul.

Pusztán a jövedelemadó csökkentése nem vezethet gyors exportnövelésre, legalábbis rövid távon. Emiatt a külföld nem vásárol többet, és így az export sem nőhet meg. Van ugyan bizonyos nagyon laza kapcsolat az adócsökkentés és a külföldiek vásárlási hajlandósága között, de ez csak a legnagyobb gazdaságokban érzékelhető, s ott is csupán szerény mértékben. Ha ugyanis a nagyon magas hazai importarány miatt a nettó jövedelemnövekmény viszonylag nagy hányada finanszíroz – újabb – importot náluk, megnő a külföldi partnerek piaca. Elvileg ez növeli náluk a GDP-t, ami több importot tesz lehetővé ugyancsak náluk, így mi többet exportálhatunk az ő piacokra. De a magyar gazdaság aránya az EU gazdaságához képest mindössze 0,8 százalék (az adat forrása: Eurostat [2010]). Ezért a magyar adócsökkentés miatt bekövetkező importnövekmény az EU gazdaságához képest elenyészően kis értéket jelent. A hazai döntést a külföld észre sem veszi, többet emiatt nem importálnak tőlünk, vagyis az exportra a jövedelemadó csökkentése semmiféle közvetlen hatást nem gyakorol. (Más összefüggésben, a külföld importja Magyarországról nőhet, de a kínálati, nem pedig a keresleti hatáson keresztül. Erre később visszatérünk.) Végül, a külföld importja velünk szemben természetesen nő, de gazdasági növekedésük Magyarországtól független, és azt a magyar jövedelemadó-politika nem befolyásolja.

Mindent összevetve megállapítható, hogy olyan kis gazdaságokban, mint a magyar, a jövedelemadó csökkentése azért, hogy ez a kereslet oldaláról impulzust adjon a gazdasági növekedés számára, eleve kudarcra van ítélve. Nagyrészt a magas importarány miatt. Nagy nemzetgazdaságokban az ilyen szándékú adócsökkentésnek inkább van értelme, de ott sem túl sok. Ott sokkal nagyobb a belső piac súlya, így az adócsökkentés miatt megjelenő keresleti többlet is nagyobb mértékben élénkíti a belső piacot, ezzel együtt a hazai termelést. Valamennyire az is számításba jöhet, hogy a keresletnövelés külföldi visszahatása (*repercussion effect*) nagy gazdasági potenciállal rendelkező országokban, elsősorban az Egyesült Államokban már érezhető, fel is mérhető, de még ott sem észlelhető a GDP 1 százalékánál (jelentősen) nagyobb mértékű keresleti többlet. Ténylegesen a mérték ennél is kisebb (*Dornbusch–Fischer* [1994] 162–164. o.).

A reálisan várható keresleti hatással együtt merül fel a következő probléma: hogyan alakul az államháztartás deficitje?

A téma elméleti elemzését szolgáló 2. táblázatból látható, hogy az adócsökkentés által kiváltott kereslet- és az emiatt bekövetkező termelésnövekedés – ha 500 milliárd forint az adócsökkentés mértéke – a legvalószínűbb változatnál 270 milliárd forinttal tehető két évben, egy évben pedig 135 milliárd forinttal. (A kis jövedelműek

államokbeli termelést. Így ez olyan »elfolyás«, mint a megtakarítások és a jövedelmi adók.” Ezért az import saját nagyságának, illetve arányának megfelelően, hasonlóan a megtakarításokhoz és a jövedelemadókhöz, a multiplikátor számértékét csökkenti (*Gordon* [2009] 92. o.).

nettó keresetcsökkenésétől most eltekintünk.) Vegyük a termelés alakulásától függő adóbevételek nagyságát a GDP-hez viszonyítva 45 százaléknak. Megközelítően tényleg ekkora az ilyen adóbevételek aránya Magyarországon. Ezért az így létrejövő bevételnövekedés évenként $135 \times 0,45 = 60,7$ milliárd forint. De maga az adócsökkentés közvetlenül és azonnal az adóbevétel 500 milliárd forint csökkenéssel járt, ezért a nettó bevételcsökkenés *évente* $500 - 60 = 440$ milliárd forint. Ennyivel nő meg évente – *ceteris paribus* – az államháztartás deficitje, miközben a termelés növekedési ütemének többlete a keresleti hatás következtében két év alatt csak egy százalék.

A gondoknak ezzel nincs vége. Olyan országban, ahol az államháztartás már előzőleg is tartósan és nagymértékben deficités volt, és ahol a deficit növekedése nem megengedhető, sőt a deficit csökkentése nélkül az ország folyamatos külső hiteligénye nem finanszírozható, az adócsökkentés további bajjal jár. Restriktiót kell alkalmazni, hogy a példánkban kimutatott deficitnövekmény mégse vezessen a költségvetés kiadási többletének emelkedésére. Ez megvalósítható az adóbevételek növelésével, és/vagy a költségvetési kiadások csökkentésével. Mindkettő visszafogja a növekedést, ami a maga részéről újból növeli a hiányt, vagy legalábbis akadályozza a hiány csökkentését. Az eredmény csak az lehet, hogy bár egyéb tényezők hatására – például a külföldön meginduló gazdasági növekedés miatt bővülő export következtében – megindul ugyan a gazdasági növekedés, de csak erőteljén és lassabban, mint a külkereskedelmi partnereknél. Persze nemcsak a keresleti tényezők, hanem a kínálati oldalon jelentkező problémák miatt is. Ezért az államháztartás deficitje nem, vagy csak nagyon lassan szorítható lejjebb, a kormányzat szándékához képest csalódást okozó mértékben.

Külön gond a megtakarítások alakulása. Az egykulcsos adó bevezetésének egyik szándékolt célja éppen az volt, hogy a termelés növekedési ütemének felgyorsítása mellett a háztartások megtakarítási hajlandósága is nőjön. Ez szervesen kiegészíti a növekedési ütem gyorsítására irányuló törekvéseket: tartósabb gyorsulás és így magasabb növekedési ütemszint nem érhető el a beruházások (nagyságának és) arányának emelkedése nélkül. A beruházások legfontosabb finanszírozási forrása pedig a belső megtakarítás. Különösen akkor, ha az ország külső eladósodottsága nagyarányú. Majdnem biztosan igaz, hogy az egykulcsos adó bevezetése növeli a háztartások szándékolt megtakarítását, mert a jómódúak szándékolt megtakarításai nagyobbak a kis jövedelműekéinél. Mégis előfordulhat, sőt gyakran így is történik: az adócsökkentés ellenére országos szinten nem nő a megtakarítási ráta!

Az országos szintű megtakarítási ráta részben akkor emelkedhet, ha a jómódúak megtakarításának növekedését nem egyenlíti ki a kis jövedelműek növekvő *negatív* megtakarítása. Ilyen tartalmú változás pedig valóban történt Magyarországon az elmúlt évben az egykulcsos adó bevezetése miatt. Sok háztartás nettó jövedelme esett. Ez az esetleg meglévő korábbi megtakarításaik felélését, a barátok, rokonok, megtakarításának csökkentését váltotta ki akkor, ha ezek az adóztatás miatt bajba jutott háztartásoknak pénzügyi segítséget nyújtottak.

Az persze igaz, hogy ez a jómódúak többletmegtakarítását nem egyenlíthette ki. De kiegyenlítette, sőt túlkompenzálta az adócsökkentésnek az államháztartás deficitjét növelő hatása. Már rámutattunk: ez a hatás nagyon erőteljes, a modell szerint 440 milliárd forint. Maga az adócsökkentés tehát nagyobb deficitnöveléssel járt, mint amek-

kora méretben nőhetett a jómódú háztartások tényleges megtakarítása? Az egykulcsos adó bevezetése tehát végül is csökkentette az országos szintű megtakarítási rátát.

A megtakarítások alakulására természetesen nem csak az egykulcsos adó bevezetése hatott. Valamennyire nőtt az ország gazdasági teljesítménye, ez viszont növelhette a háztartások megtakarításainak volumenét. Az adócsökkentés deficithatása azonban annyira erőteljes, hogy országos szinten nem a megtakarítási hányad növekedésével, hanem inkább ennek csökkenésével kell számolnunk. Az országos szintű megtakarítási ráta – ami döntő jelentőségű a beruházások finanszírozása számára – a vállalatok, a háztartások és az államháztartás megtakarításának összegével egyenlő. Ha az utóbbi negatív előjelű, az országos szintű megtakarítási ráta ennek megfelelően kisebb, mint a vállalati és a háztartási megtakarítások összege.

Gyakran felmerül Magyarországon a kérdés: hová lett a jómódú rétegek megtakarítása. Ez megvan, az ő megtakarításuk ténylegesen nőtt. De nem elég csak a jómódúakat helyzetbe hozni valamilyen nagyobb beruházási ráta finanszírozásához.

Az adócsökkentés kínálati hatása

A kínálati oldalt tárgyalva, először azt nézzük, hogyan ösztönözhet az adóztatás a foglalkoztatásra és a munkavállalásra. A bérekre kivetett személyi jövedelemadó, valamint a bérjárulékok közvetlenül a vállalatokat és a bérből élőket is terhelik. Minél nagyobb mindezek összege és aránya, annál nagyobb az „adóék”, vagyis a vállalat számára annál nagyobb mértékben haladja meg a foglalkoztatás költsége azt a bért, amelyet a foglalkoztatott ténylegesen megkap. Minél kisebb az adóék, annál nagyobb lehet a foglalkoztatás és az ország gazdasági teljesítményének szintje is.

Magyarországon, ha az adóztatás és a foglalkoztatás közti kapcsolat kérdése felmerül, mindig ez hangzik el: a járulékkerhek csökkentése lenne inkább alkalmas a foglalkoztatás növelésére a személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése helyett. Ez valóban így van, mert a foglalkoztatottság egyik közvetlen gondja, hogy gyenge a vállalatok érdekelttsége a foglalkoztatás növelésében. A vállalatok járulékkerhének csökkentése a marginális költségek azonnali csökkentését eredményezné. Így a vállalati profit hamar növelhető volna a foglalkoztatottság növelésével, ha ezt a piaci kereslet is lehetővé tenné.

De ez is ellentmondásos döntés volna! Ha a társadalombiztosítást önfinanszírozóvá akarjuk tenni, a járulékcsoökkentés a nyugdíj- és egészségügyi biztosítás egyensúlyát áthatja alá, vagyis az egész rendszer helyzetének figyelembevétele nélkül nem helyes a bérjárulékok alakításáról dönteni.

Helyettesítési és jövedelmi hatás

Nem állítható, hogy a foglalkoztatást nem befolyásolhatja a személyi jövedelemadó kulcsának leszállítása. Itt kell szólni a nyugati közgazdasági szakirodalomban sokat vizsgált *helyettesítési és jövedelmi hatásról*.

A helyettesítési hatás a személyi jövedelemadó csökkentésével kapcsolatban azt jelenti: az adócsökkentés miatt az adózás utáni jövedelem nő, ezért a szabadidő használdozata (alternatív költsége) emelkedik. Ezért érdemesebb a szabadidő egy részét a korábbinál nagyobb jövedelmet hozó munkával *helyettesíteni*. E hatásnak része, hogy a családban a munkát vállalók száma növekszik, a munkában álló túlórázik, részmunkaidős teljes idejű munkaviszonyba lép, az aktívak száma nő, mert az inaktívak egy része is munkát vállal a nagyobb elérhető kereset miatt. A helyettesítési hatás mindig feltételezi, hogy található munkahely.

Ezzel szemben a *jövedelmi hatás* ellenkező eredménnyel jár. Mivel nagyobb a reálkereset, kevesebb munkával is elérhető a korábbi jövedelem, sőt még nagyobb is, ha a keresetnövekedés elég gyors. Az eredmény a munkaerő-kínálat és vele a teljesítmény viszonylagos csökkenése is lehet. Általában az a tapasztalat, hogy *rendszerint a helyettesítési hatás érvényesül*.

Magyarországon azonban nem egyszerűen e két hatás érvényesülésén múlik, hogy a foglalkoztatottság növekszik-e, vagy sem. Egyrészt nincs általános reálkereset-növekedés az egykulcsos adó bevezetése következtében. A munkából élők nagyobb részének keresete még nominálisan sem nőtt, hanem csökkent. Reálértékben pedig a keresetek nagyobb része jelentősen mérséklődött, mert miközben sokak nettó nominális keresete csökkent, a reálkereset az infláció következtében még jobban esett. A helyettesítési hatás miatt inkább a munkavállalási kedv csökkenését lehet várni, vagyis ez az elméleti megközelítés a munkaerő vonalán alkalmatlan a konkrét hazai kínálati helyzet megítélésére.

Az alapvető gond, hogy nincs elegendő munkaalkalom a vállalatok gyenge munkaerő-kereslete miatt. Ahol pedig bizonyos szakmákban a kereslet nő, nincs elegendő számú és megfelelő szakképzettségű munkaerő. A munkakínálat növekedésének akadálya tehát a gyenge vállalati érdeklődés, a tanulatlan munkaerő nagy aránya – főként a fiatal korosztályokban és a roma kisebbség körében – és általában a nem megfelelő szerkezetű és rugalmatlanul, lassan változó szakmastruktúra. Itt már jelentkeznek az iskolai képzés hiányosságai. Az alacsony szakképzettség bizonyos társadalmi rétegeknél akkora probléma, és olyan időigényes a megoldása, hogy a kormányzat rövid távon közmunkák révén talál megoldást. Ez viszont teher az államháztartás számára, amely amúgy is egyensúlyzavarral küszködik. Emellett elégtelen megoldás a munkavállaló szemszögéből: így csak olyan alacsony jövedelmet remélhet, amelyből képtelen megélni. Hosszabb távon pedig azért sem megoldás, mert a foglalkoztatottság növelése így csak korlátozottan, kézi munkával, talicskával, lapáttal, ásóval és seprűvel lehetséges, emellett a tanulatlanok számarányának fenntartásával.

A megtakarítások és a beruházások egyensúlya

A gazdaságpolitika kínálati hatása, ezen belül pedig az adócsökkentés alapján véve azon múlik, hogy milyen hatást képes gyakorolni a megtakarítások és a beruházások alakulására. Ha kívánatos a magasabb növekedési ütem elérése, és ezt a növekedési tényezők egyébként lehetővé is teszik, a politika akkor jár el jól, ha mind a megta-

karítások, mind a beruházások alakulására kedvező (növelő) hatást gyakorol. Nem jó, ha mindkettő emelkedését akadályozza, és az sem, ha az egyikre ösztönző, a másakra korlátozó hatást gyakorol. Ha a politika nem tesz semmit, egyedül a spontán folyamatok a meghatározók, ekkor is nőhet mind a megtakarítás, mind a beruházás, bár lehetséges, hogy csak lassabban. Továbbá a beruházások és a megtakarítások – természetesen az államháztartás egyenlegének és a külforgalmi egyenleg szerepének figyelembevételével együtt – spontán módon egyensúlyba is kerülnek egymással; erről az ármechanizmus, az infláció (esetleg a defláció), valamint a termelés hullámzásai gondoskodnak.

Most ezen összefüggésrendszeren belül csak egygel kell foglalkoznunk: ha az adópolitikával sikerül a – szándékolt – megtakarítások arányát növelni, létrejöhet-e egyensúly, és ezzel együtt bekövetkezhet-e a gazdasági növekedés gyorsulása? A szándékolt megtakarítások emelkedése önmagában nem járhat ilyen eredménnyel. Ez egymaga csupán az aggregált kereslet arányának csökkenését váltaná ki az aggregált kínálathoz képest, ami a termelés csökkenéséhez vezetne, ez pedig a szándékolt megtakarítások arányának visszaesését okozná. Így is létrejönne egyensúly, de alacsonyabb termelési szinten. Utólag így kerülnek mégis egyensúlyba egymással a megtakarítások és a beruházások. Mivel a szándékolt megtakarítások sohasem pontosan egyenlők a megtakarításokkal, mindig csak a termelési szint ingadozásaival *együtt* jöhet létre köztük egyensúly. Ez az egyik fontos oka annak, hogy akkor is, amikor a termelés növekvő irányzatú, a növekedés ütemében a hullámzások mindig megfigyelhetők. Jól ismert és sarkalatos tétele mindez a keynesi gazdaságméletnek.

A jelenlegi magyar gazdaságban a politika részben a szándékolt megtakarítások növelésére törekedett. De nem számolt azzal, hogy az adócsökkentés keresleti hatása nagyon gyenge, és így a termelési szintet nem a háztartások reálkereslete, továbbá a beruházások növekedése, hanem az államháztartás növekvő deficitje tartja fenn – természetesen átmenetileg. Ez nem kedvezett a gazdasági növekedésnek. Az is gond, hogy a gazdaság tulajdoni szerkezete miatt a beruházások csak nagyon rugalmatlanul reagálnak a belső kereslet változásaira, a megtakarítások alakulására, a belső hitelfeltételekre, a belső kamatlábra. Ehhez járul, hogy – az államháztartás deficitjének tapasztalt és várható változásaira válaszképpen – a kormányzat olyan döntéseket hozott, amelyek nem a beruházások növelésére hatottak és hatnak, sőt inkább akadályozzák őket.

Mindezzel együtt érthető meg, hogy a gazdaság csak kínos lassúsággal kecmereg ki a válságból, sőt az újabb recesszió bekövetkezése sem kizárt. A kibontakozás itt a leggyengébb, és a gazdasági növekedés kilátásai a magyar gazdaságban a legrosszabbak. A következőkben ezeket a gondokat vizsgáljuk meg részletesebben.

A külföldi vállalatok szerepe

Magyarországon mind az exportban, mind az ipar és a szolgáltatások területén meghatározó szerepe van a külföldi tulajdonú vállalati szektornak, mindenekelőtt a multinacionális vállalatoknak. Ezek gazdasági tevékenységükben, a beruházásokban,

az exportban és az árképzésben meglehetősen önállósággal döntenek, s főként nem a hazai szabályozásra reagálnak, hanem a külföldi konjunktúra alakulására vannak figyelemmel. Termelésük túlnyomó része exportra megy. A kormányzati intézkedésektől elsősorban a kis- és középvállalatok gazdasági kezdeményezése függ, és ezek meghatározó része hazai tulajdonú vállalkozás. A külföldi tulajdonú vállalkozások sem függetlenek teljesen a kormányzati döntésektől, de itt, ha a kormánynak befolyása van, az elsősorban tevékenységük korlátozásában jelenik meg.

A probléma hátterében az egyensúlyhiány áll. Az, hogy az államháztartás deficitjét csökkenteni kell, és az egykulcsos adó bevezetése deficitnövelésre vezetett. Az, hogy a deficit növekedését az IMF és az EU által nyújtott, az államcsőd elhárítását lehetővé tevő hitelekkel vállalt kötelezettségek, illetve az EU hiánytúllépést tiltó szabályai nem engedik meg (s ugyancsak ilyen hatásuk volt a hitelminősítők jelzéseinek is). Az is, hogy a kormány eleget is tett e kötelezettségeknek, de úgy, hogy az egykulcsos adót fenntartotta, viszont bankadót, különadókat, válságadót vetett ki, és így legyengítette a kínálati hatást. Itt kell foglalkoznunk a bankadó és a válságadók szerepével, és itt térünk ki két olyan gazdaságpolitikai döntés vizsgálatára, amelyek ugyan szolgálják az államháztartás deficitjének csökkentését, de ezek is akadályozzák a gazdasági élénkülést.

A bankadó

A közhiedelem szerint a bankoknak sok a pénzük, ezért jó szenvedő alanyai a különadónak, amely az államháztartás deficitjének csökkentését szolgálja.

Ez a megközelítés eleve hibás! Az átlagosnál jóval nagyobb vállalati profit lehet a hatékony gazdálkodás eredménye is: a jó menedzsmenté, a fejlett termelési eljárások alkalmazásáé, a munkaerő-állomány jó szakképzettségé. Ha egyszerűen az a szempont, hogy onnan vegyünk el nem normatív módon, ahol nagy a jövedelmezőség, éppen a fejlődésnek álljuk útját!

A bankok és a pénzügyi intézmények realizált profitja többnyire igen magas volt a különadó bevezetése előtt. Erre a szférára évi 200 milliárd forint különadót vetettek ki, először két, majd három évre szólóan. A bankadó nagysága a válságadókkal együtt mintegy évi 360 milliárd forint, az egykulcsos személyi jövedelemadó miatt jelentkező adóbevétel-kiesésnek mintegy 70 százaléka. Elviszi a bankok realizált profitjának nagyjából a felét, s összege eléri a GDP mintegy 7,5 ezrelékét. Súlya Magyarországon sokkal nagyobb, mint a legtöbb olyan országban, ahol bankadót vezettek be.¹⁷ Számos más országban a befolyt összeget külön alapba helyezik, amelynek az a rendeltetése, hogy a rossz helyzetbe került és bankcsőddel fenyegetett pénzüzeteket ebből

¹⁷ Persze a bankok Magyarországon is megtalálják annak módját, hogyan növelhetik a profitjukat. Tulajdonképpen a devizaalapú hitelek felduzzadásában is ludasak. A lakosság, nem értvén, hogy az árfolyamkockázattal számolni kell, erején felül vett fel főként svájcifrank-alapú hitelt. A bankoknak azonban tudniuk kell, hogy az árfolyamkockázat igenis nagyon komoly veszély. Az esetek nagy százalékában saját kezdeményezésből kellett volna korlátozniuk a hitelnyújtást. Nem tették, és ez a erkölcsi kockázat (*moral hazard*) tipikus esete.

segítsék ki, hogy ne kelljen emiatt költségvetési forrásokhoz nyúlni. Magyarországon viszont a bankadóból származó bevétel a költségvetés deficitjének csökkentését szolgálja. Külföldön is van erre példa. Így például Angliában is erre megy a beszedett pénz, de itt lényegesen kisebb a bankadó GDP-hez viszonyított aránya.¹⁸

Magyarországon a bankok a mérlegfőösszegük 0,5 százalékának megfelelő különadót kötelesek fizetni, így jön ki a GDP 7,5 ezrelékét kitevő adóbevétel. Ha a mérlegfőösszeg emelkedik, a bankoktól behajtott különadó is nőhet. Valamennyire is hosszabb időtávon akkor is nő a mérlegfőösszeg, ha a GDP csak nominálisan emelkedik. Ekkor is emelkednie kell a vállalatok hiteligényének, és a vállalatok, valamint a lakosság bankbetétei is gyarapodhatnak.

Számunkra most csak a mérlegfőösszeg alakulása fontos. Ha a gazdaság bővül, a hiteligény nő, ugyanígy a banki aktívák nagysága. Ez megfordítva azt jelenti: ha a banki hitelezés valamilyen okból megakad, a gazdaság növekedése is megáll. Ez ahhoz a pénzügyi tételhez kapcsolható, hogy a gazdasági növekedés a nominális és reálpénzkereslet növekedésével jár. Ha megakasztjuk az utóbbit – akár akarjuk, akár nem –, ezt tesszük az előbbivel is. És itt jutunk el a hazai gazdaság egy másik aktuális gondjához: a banki stabilitás kérdéséhez.

A banki stabilitás alapvető mutatója a saját tőke aránya a bank összes aktívájához képest. Minél nagyobb ez az arány, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a bank országos vagy nemzetközi méretű pénzügyi zavarok esetén is fizetőképese maradjon. Ennek pedig ára van: a banknak óvatos hitelezési politikát kell folytatnia. Itt egy átváltás (*trade off*) jut érvényre: a nagyobb banki profit kisebb stabilitással jár együtt. Hiszen a nagyobb profithoz bátrabban kell hitelezni, nő a kockázat. Ekkor az összes aktíva értéke nagyobb arányúvá válik a bank saját tőkéjéhez képest.

A pénzügyi zavarok lehetőségére gondolva a bankok maguk is törekednek bizonyos általuk elegendőnek vélt tőke/bankaktíva arány betartására. Ezt vagy az elért profit egy részének tőkésítésével érik el, vagy a hitelezési tevékenység visszafogásával. Ezenkívül nemzetközi egyezmények is kötelezik a bankokat az előírt tőkekövetelmény betartására. Ennek manapság nagyobb a jelentősége, mint akár tíz-húsz évvel ezelőtt, tekintettel a bizonytalan nemzetközi pénzügyi helyzetre. A minimális tőkekövetelményt az – első – bázei egyezmény írta elő; e szerint a bankok kötelesek a kockázati tényezőkkel súlyozott aktíváik számított értékének legalább 8 százalékaival egyenlő saját tőkét biztosítani.¹⁹ Vagyis annál nagyobb a tőkekövetelmény, minél nagyobb a kockázatosnak ítélt aktívák súlya.

¹⁸ A bankadót persze nem lehet eleve kizárni. Szükséghelyzetben támaszkodhat a kormány erre is. Nem mindegy azonban, mekkora a mértéke, hogyan történik a megállapítása, történik-e egyezkedés a bankokkal, figyelembe veszik-e, hogy a bankok a rájuk hárított különadóval együtt kielégítően képesek-e teljesíteni alapvető funkciójukat, a forgalom pénz- és hitellellátását. A bankrendszer zavartalan működése nélkülözhetetlen a modern gazdaság számára. Ha az állam egyszerűen elveszi a bankoktól, ami éppen hiányzik a költségvetésből, az semmi jóra nem vezet. Erre a bankok mindenképpen válaszolnak: emelik a kezelési költségeket, alacsonyabb betéti kamatot fizetnek, az akciókkal megtéveszthetik a betéteseket. Ez a játék a kormány, a bankok és az ügyfelek közt súlyosan rontja az ország helyzetét, visszaveti a fejlődést, aláássa az üzleti életben nélkülözhetetlen bizalmat.

¹⁹ Azon aktívák, amelyek nem jelentenek egyáltalán kockázatot, mint például a kötelező pénztartalékok vagy az OECD tagállamai által kibocsátott értékpapírok, nulla súllyal jönnek számításba. (Ne

Ez számunkra azt jelenti: Magyarországon e tőkekövetelmény miatt viszonylag nagy összegű saját tőkét kell a bankoknak biztosítaniuk, ugyanis itt a bankok kockázatos aktíváinak aránya igen magas – főként a felhalmozódott devizaalapú hitelek miatt. És itt válik igazán érthetővé, miért káros hatású a nemzetközi összehasonlításban igen nagy arányú bankadó bevezetése!

Amíg a bankadót el nem törlik, a tőkekövetelmény teljesítését tőkenöveléssel aligha lehet elérni a mintegy felére csökkent bankprofitból. Igaz, az anyabankok feltőkésíthetik a Magyarországon működő leánybankjaikat. Ettől azonban a nemzetközi mércével túl nagy arányú banki különadó (is) visszatartja őket. Azt ugyanis nem lehet tőlük várni, hogy a leánybankok megadóztatása miatt hozzanak be az országba még több tőkét. Ha viszont a nominális GDP növekedésével együtt a vállalatok hiteligénye nő, a szükséges saját tőke összegének is emelkednie kell. Így a tőkekövetelmény betartásának csak egy reális lehetősége van: vissza kell tartani a banki hitelezést, mert ekkor a mérlegfőösszeg nem, vagy csak nagyon lassan növekedhet. Máris ténylegesen megfigyelhető: a bankok hitelezési hajlandósága minimális. A gazdasági növekedés gyorsulása már csak ezért is kérdéses.

Persze igaz, hogy a növekedés lelassulása a gazdaság nem mindegyik szegmensében fenyeget azért, mert nem lehet hitelhez hozzájutni a hazai bankrendszerrel. Ez nem komoly veszély a multinacionális vállalatok hazai leányvállalatai számára. Ők hozzájutnak hitelhez külső forrásokból, ha egyáltalán szükségük van rá. A banki hitelezés korlátozása elsősorban a hazai tulajdonú vállalatokat fenyegeti, főként a kis- és középvállalatokat. Ez pedig külön gond, többféle okból is.

A hazai tulajdonú vállalati szektor gyors fejlődésének egyik alapvető módja lenne a jelenleginél sokkal intenzívebb ráépülésük a multinacionális társaságokra, ehhez azonban termelésük szerkezetének, termékeik műszaki fejlettségi szintjének és minőségének gyors fejlesztésére van szükség. Ez nem megy hitelek nélkül. A termelés korszerűsödése is megköveteli a hitelek gyors bővülését; ennek a bankadó útját állja.

A probléma kapcsolódik a foglalkoztatottság alakulásához is. A munkaképes korú lakosságon belül az aktivitási ráta megnövelése elsősorban a kis- és középvállalatok fejlődésén múlik. Ezek biztosítják jelenleg is a foglalkoztatottság közel kétharmadát. Ha a kis- és középvállalatok teljesítménye gyorsan nő, az aktivitási ráta is emelkedik, a munkanélküliség aránya pedig csökken. De elsősorban a kis- és középvállalatok fejlődését akadályozza az elégtelen banki hitelezési hajlandóság, hiszen a nagy bankadó miatt a bankok kénytelenek visszafogni a hitelnyújtást. A nagy bankadó hátterében pedig nagyrészt az egykulcsos adó bevezetése áll.

feleadjük: ez a szabályrendszer nem napjainkban, hanem 1988-ban született!) 20 százalék súllyal kell számításba venni az OECD-országok bankjaival szemben fennálló követeléseket. 50 százalékos súllyal például a lakossági lakáshitel-jelzálogköveteléseket, és 100 százalékkal a fogyasztóknak és társaságoknak nyújtott hiteleket. Vagyis annál nagyobb a 8 százalékos tőkekövetelmény számítási alapja, minél nagyobb súllyal szerepelnek benne az egyes tételek. Például a fogyasztói hitelek teljes összege alapján számítandó a 8 százalékos tőkekövetelmény, a pénztartalék viszont, mert nulla százalék a súlyozása, nem növeli a tőkekövetelményt. A banki kockázatok részletes elemzéséről, és a két bázeli egyezményről lásd bővebben (*Mishkin* [2010] 225–280. o.).

A válságadók

A bankadó mellett az úgynevezett válságadók teszik erőtlenné a kínálati oldal élénkülését. Ezeknek is az a közvetlen rendeltetésük, hogy betömjék az egykulcsos adó bevezetése által az államháztartáson ütött rést. Az energiaszektorra, a távközlési szektorra, valamint az áruházláncokra kirótt válságadók évente 160 milliárdot hoznak, a bankadóval együtt így jut a költségvetés 360 milliárd forinthez. Ebből úgy tűnik, a bankadó és a válságadók sokat segítenek. De ez csak két-három évig igaz. Emellett ez a hozzáállás egyszerű könyvelői magatartást tükröz. A közgazdásznak azonban a számok mögé is kell látniuk: nem mindegy, hogy a kiegyenlítődésként történik.

Először azt kell látni, hogy az egykulcsos adó bevezetésével országos szinten nem adócsökkentés, hanem adóátcsoportosítás történt. Ennek az átcsoportosításnak pedig olyan a természete, hogy nem hat előnyösen a kínálati oldal alakulására, sőt bizonyos fokig a keresleti oldalt is hátrányosan befolyásolja. Ez utóbbi akkor érthető meg, ha keresleten nem csupán a nominális kereslet alakulását vesszük figyelembe, hanem a reálkeresletét is.

A bank- és válságadók értékelését érintően már kibontakozott vita az adók átháríthatóságához kapcsolódik. Ha ugyanis ezek átháríthatók, vagyis az adóztatott vállalatok helyett a lakossági reálkeresletet fogják vissza, akkor keresleti oldalon kedvezőtlenül hatnak a gazdasági növekedésre.

A vitának nincs sok értelme. Ha kereslet ezen áruk és szolgáltatások iránt az árváltozással szemben rugalmatlan, vagyis ha e kereslet nem, vagy csak lassan csökken az áremelés hatására, a válságadók átháríthatók, és ez be is fog következni. Ha pedig nem háríthatók át, azaz ha a válságadók valóban a nevezett szektorokat terhelik, semmivel sem lesz jobb a helyzet. Ebben az esetben a fejlesztés és a foglalkoztatottság a vártnál rosszabbul alakul, emiatt ezek az adók kedvezőtlenül hatnak a reálkeresletre. Ekkor az adók csökkentik a vállalatok profitját a felsorolt szektorokban. Ez hosszabb időszakban lassúbb fejlesztésre vezet, sőt esetleg számos vállalat kivonul az országból.

Ezt a problémát jobban érthetővé teszi a költségelemzés, ezzel együtt a realizált profitnak egy másik szempontból történő vizsgálata is. Ha fejlesztésről van szó, a profit és a költségek más értelmezést kapnak a vállalati számviteli megközelítéssel szemben. Fejlesztés alkalmával a befektetett tőke jövőbeli hozamát, pontosabban ennek jelenlegi diszkontált értékét nemcsak a ténylegesen viselt költségekkel, hanem az alternatív költségekkel (használdozattal) is egybe kell vetni. Ide sorolható minden fejlesztés esetén az a kamat, amit a vállalat elérhetne a tőke bankban való elhelyezésével. A multinacionális vállalatok emellett mindig figyelik, hogy a tőke befektetése *más országokban* mekkora profitot hozhat. Ha máshol nem vetnek ki válságadót, vagy csak sokkal kisebb arányúval terhelik meg őket, az elérhető profit ott lényegesen nagyobb lehet. Ez is egy adott országban tervezett fejlesztés alternatív költségeként jelenik meg. Természetesen sokat számít, hogy a válságadók hány évig maradnak érvényben. Minél hosszabb időn át várható a behajtásuk, és minél nagyobb az arányuk, annál biztosabb, hogy a multinacionális vállalatok korlátozni fogják a vállalati beruházásokat.

Ez az összefüggés a közgazdasági kategóriákban, a használt profitfogalomban is jelentkezik. Így például használatos a *gazdasági profit (economic profit)* fogalma,

amely kisebb a nyereség számviteli értelmezésénél. Számbavételekor ugyanis a bevételi árból nem csak az explicit költségeket vonják le, tehát azokat, amelyeket a vállalat a szállítóknak ténylegesen kifizet, illetve nem csak a termelés során ténylegesen felmerült költségeket. Azt a jövedelmet is számításba veszik, amelyet a vállalat elérhetett volna *más befektetés esetén*. Ilyen jövedelem érhető el például a tőke bankban való elhelyezésével (ekkor a más befektetéssel elérhető jövedelem a kamat) vagy a tőke más országban való befektetésével.

Ha egy másik országban nincs válságadó, az ott elérhető profit nagyobb lehet, mint amekkora itthon realizálható. Gyakran előfordul, hogy a vállalati számvitel kimutat ugyan profitot, mégsem beszélhetünk realizált *gazdasági profitról*. Ha a külföldön elérhető profit nagyobb, ez a többlet is használdozatnak számít a hazai befektető számára. Ha például itthon az összes számviteli profit 20 értékegység, és ebből az elérhető kamatjövedelemnek megfelelő rész 10, a gazdasági profit csak $20 - 10 = 10$ értékegység. Ha külföldön ugyanazon befektetett tőkével 30 értékegység profit érhető el, mert ott nincs válságadó, e 10 értékegység többlet is alternatív költségként jelentkezik a helyben működő multinacionális társaság számára. Emiatt az alternatív költség nagysága nem tíz, hanem húsz értékegység, ami összevetve a húsz értékegység számviteli profittal, nulla összegű gazdasági profitot ad. Elsősorban ez vezérli a multinacionális vállalatokat! Ha nincs gazdasági profit, nem fejlesztenek, legfeljebb fenntartják az eddig elért termelési szintet. A vállalatok egyre nagyobb része hasonló módon kalkulál, mint a multinacionális cégek. Ezért is kockázatos a különadók bevezetése, különösen a nagy bevételt hozó adóké.

Ténylegesen egykulcsos jövedelemadó és a kínálati hatás

Az egykulcsos személyi jövedelemadóztatás kialakuló rendszere Magyarországon még nem teljes: a rendszer ugyanis ma még valójában többkulcsú. Így van ez mindazokban az országokban, ahol az egykulcsos személyi jövedelemadót bevezették.

Mindenütt van ugyanis adómentes sáv – erre már utaltunk a balti országok és Szlovákia adórendszerének ismertetésekor. Ezért a személyi jövedelemadó általában progresszív, tehát nem „arányos”, mert ha a jövedelem éppen átlépi a megállapított küszöböt, a többlet után a marginális kulcs alapján kell adózni. Ez a jövedelemhatár közelében nagyon alacsony tényleges adóztatást jelent a teljes bér alapján számolva, és a jövedelem növekedésével a tényleges adókulcs mind magasabb lesz. Ha az egyseges kulcs hivatalosan 20 százalék, az alsó jövedelemhatár közelében az effektív kulcs lehet akár egy százaléknál is kisebb, majd a magasabb jövedelmeknél mind nagyobb és nagyobb. A hivatalos kulcsot az effektív kulcs sohasem éri el teljesen, de azt nagyon megközelíti.

A hazai személyi jövedelemadóztatás nem ilyen volt. Nem volt nulla kulcs, de a kisjövedelműeknek az adójóváírással az adót visszajuttatták. Mindig meghatározták, hogy milyen jövedelemig mennyi jóváírás vehető figyelembe. Így történt az egy-

kulcsos rendszer bevezetésekor is. Ehhez jött még a bruttósítás, ami csak arra volt jó, hogy mégse legyen a tényleges kulcs olyan alacsony, amekkorának a nominális kulcs mutatja. A korábbi kétkulcsú rendszerben az alsó kulcs 17 százalék volt, de mert adózni kellett a vállalatok által fizetett bérjárulékok után is, a tényleges alsó kulcs nem 17 százalékra, hanem 21,59 százalékra rúgott.

A tervek szerint most mind az adójóváírást, mind a bruttósítást kivezetik a rendszerből. Ettől valóban egykulcsos lesz a rendszer, a tényleges adóteher aránya azonban megnő: az adójóváírás megszüntetése ugyanis lényegesen több adóbevételt hoz, mint amennyi adóbevétel kiesik a bruttósítás megszüntetése miatt. E két tétel kivezetéséhez kapcsolódnak azok a gondok, amelyek a vállalatok, főként a kis- és középvállalatok kínálati hajlandóságát és képességét is közelről érintik.

A kormányzat az adójóváírást 2012-re teljesen ki akarja vezetni, a bruttósítást viszont csak a kis jövedelműeknél akarja megszüntetni. Ez számottevően növeli a kis jövedelműek adóterhelését, még a bruttósítás megszüntetésével együtt is. A hatás közel egyenlő azzal, mintha egyszerre 13-14 százalékos adót vetnének ki azokra, akik korábban *de facto* nem fizettek személyi jövedelemadót. (Az adójóváírás egy részét már kiveztették.) Az inflációt és a nominálbér várható növekedését is számításba véve, ez egymaga drasztikus reálbércsökkenést idéz elő, éppen a lakosság kis jövedelmű rétegénél. Mivel az egykulcsos adó bevezetése nagyarányú nettó jövedelemnövekedést idézett elő éppen a jómódúaknál, ez az újabb intézkedés még gazdasági megfontolásokból is megkérdőjelezhető. (A szociális és politikai vonatkozásokkal nem tisztünk foglalkozni.)

Az adójóváírás kivezetésének lakossági terheit a kormány úgy kívánja ellensúlyozni, hogy előírja: a vállalatok olyan mértékben emeljék a nominális béreket, hogy a kivezetés miatt senkinek se csökkenjen a nettó nominális bére. Ennek azonban súlyos következményei lesznek, amelyek közül legalább négyet előre láthatunk.

1. Ez a döntés a kis- és középvállalatok bérnövelési lehetőségeit legalábbis nagyrészt kimeríti, sőt sokuk nem is képes ilyen mértékű béremelésre. Így az egykulcsos adó bevezetése a jómódúak *reálkeresetét* növeli, a szegények nagy hányadánál pedig a nominális és a reálbéreket is csökkenti.

2. Ez az intézkedés valójában olyan hatással jár, mintha növelnék a vállalatok, köztük a kis- és középvállalatok adóterheit. Ez pedig ellene hat a kínálat és a foglalkoztatottság növelésének, nehezítve, sőt illuzórikussá téve az egymillió új munkahely megteremtését.

3. Ha biztosítani kell, hogy *senkinek se* csökkenjen a nettó reálkeresete, az egyes munkavállalók attól függően részesülnek nominális béremelésben, hogy a bérjóváírás kivezetése számukra mekkora nettó bércsökkenést okozna. Vagyis így a differenciált bérnövelés nem a munka mennyisége és minősége szerint történne, továbbá ennek mértékét személyek szerint nem a vállalat, hanem a kormány szabná meg. Ez nem más, mint egyfajta központi bérszabályozás újraélesztése, amely korlátozza a vállalati önállóságot, megakadályozza a teljesítményhez igazodó bérezést, visszaveti a minőségi teljesítményt.

4. Korábban már bemutattuk, hogy profitjuk súlyos megadóztatása miatt a bankok sokkal visszafogottabban nyújtanak majd hitelt, mert csak így tudnak megfelelni a

tőkekövetelménynek. A nominális bérek drasztikus emelése pedig nem lehetséges a banki hitelnújtás erőteljes növekedése nélkül.

Ha már a bérek előírt növekedése sem valósítható meg, ha a foglalkoztatottak nagy részének a nominális bére is csökken, az infláció miatt a reálbérek még nagyobb mértékben esnek. A vállalatoknak nincs forrásuk a bérek kívánt növelésére, de éppen így a beruházások felfuttatására sem. Sőt az utóbbi esetében inkább csökkenés várható, ami pedig megakadályozza a kínálat gyors növekedését is.

Így az is megállapítható, hogy az egykulcsos adó bevezetése növelte a jómódúak reáljövedelmét, méghozzá jócskán, s ebből természetesen az ő szándékolt és tényleges megtakarításuk emelkedése vezethető le. De nem az országos szintű megtakarításé! Ennek részben az egykulcsos adóztatás miatt megnövekvő államháztartási deficit az oka. Ha mégis növekedne az országos szintű szándékolt megtakarítás aránya, abból – *ex post* – tényleges többlet mégsem maradhat, mert azt a vállalati szektor beruházásai nem szívhatják fel, hiszen ezeknek inkább a csökkenése valószínűsíthető. Ennek viszont az a következménye, hogy a gazdasági növekedés piaci korlátba is ütközik: a belső piac nem bővül, hanem szűkül, végül a beruházások és a megtakarítások aránya országos szinten nem nagyobb, hanem kisebb lesz.

Még két olyan kormányzati döntést kell megvizsgálni, amelyek elsősorban a háztartások nemzetközi mércével mérve rendkívül nagyarányú devizaalapú eladósodásával vannak kapcsolatban. Ezek a kormányzat szándéka szerint könnyítik a devizaadósok helyzetét, valójában azonban legfeljebb az érintettek szűk körének terheit enyhítik – ráadásul gyengítik a gazdaság kínálati hajlandóságát is.

Árfolyamgát, végtörlesztés – és kínálati hatások

Az *árfolyamgát* fogalma a devizahitelesek érintő átmeneti pénzügyi megoldáshoz kapcsolódik: lehetővé tették a devizaalapú lakáshitelek 180 forint/svájci frank rögzített árfolyamon való törlesztését. Ennek megfelelően kisebb lehet a havonta fizetett annuitás, de amennyivel az így kalkulált törlesztés kisebb, mint amekkora a piaci árfolyam alapján lenne, annyi hitelt kap a banktól a devizahiteles, annival nő a tartozása. Ezt később a hitelnújtó bank részére vissza kell fizetni. Az átmeneti könnyítés ára: e hitelekkel nő a tartozás összege. A pillanatnyi könnyebbség valójában kétes előny a devizahitelesek számára. A megoldás lényegéhez tartozik: ne nőjön az államháztartás terhe a devizahitelesek megsegítése miatt. Pedig ilyen állami segítség nélkül aligha lehet kihúzni a szekeret a kátyúból.

Ennek a konstrukciónak most főként egy vonatkozása érdekes számunkra: ez sem könnyíti, hanem tovább rontja a bankok hitelezési hajlandóságát, mert hitelezési kapacitásukat tovább szűkíti. Annál erőteljesebben, minél több devizahiteles él a lehetőséggel. A bank ezen nem keres semmit. Akkora kamatlábbal kaphat rá refinanszírozási hitelt, amekkora kamatlábat ő számolhat fel a devizahiteleseknek. Így foglalható össze a probléma lényege: a bankok hitelnújtása, ezzel a mérlegfőösszeg nagysága megnő a konstrukció alkalmazásával, profitjuk viszont nem emelkedik meg. Emiatt a tőkekövetelményt nehezebben, csak a vállalati hite-

lezés visszafogásával tudják teljesíteni. Ez azonban tovább rontja a gazdasági növekedés lehetőségét.

Az árfolyamgát által nyújtott lehetőséggel csak kevesen éltek, a végtörlesztés iránti érdeklődés azonban sokkal nagyobb – igaz, elsősorban a tehetősebbek körében. Ez a megoldás nagyobb teherrel jár a bankok számára, tovább rontva a bankrendszer stabilitását és hitelezési hajlandóságát, sőt aláássa a hosszabb távú gazdasági növekedés lehetőségeit. Ezen túl nemzetközi bonyodalmakat vált ki,²⁰ és nem tekinthető korrekt eljárásnak sem.

Az alapvető különbségek az árfolyamgát és a végtörlesztés között, hogy az előbbinél fennmarad a törlesztés a piacnál átmenetileg alacsonyabb és rögzített árfolyamon, az utóbbinál az egy összegben történő végtörlesztéssel együtt az adósság megszűnik. Az árfolyamgát a bankoknak hosszabb távon nem okoz veszteséget, de növekvő hitelnyújtásra kényszeríti őket, a végtörlesztés viszont a bankok számára azonnal nagy veszteséggel jár a piaci és a rögzített árfolyam közti különbségnek, valamint a végtörlesztés nagyságának megfelelően. Az árfolyamgát alkalmazása, illetve igénybevétele eleve rontja a tőkemegfelelési mutatót, s a végtörlesztés miatt pedig nagyon nehéz javítani rajta, mert akadályozza a tőke saját forrásból történő növelését. Ez még a külföldi tulajdonú leánybankokra nézve is igaz. Nem várható ugyanis, hogy a bankadó kivétele, majd a végtörlesztés után (és így a bankprofit drasztikus csökkentését követően) az anyabankok feltökésítsék a leánybankjaikat. Ezeket a tőkéket inkább máshová viszik, a hazai bankfejlesztés megakad. Ez tovább súlyosbítja azt a gondot, hogy a gazdasági növekedés nem létezik a pénzkínálat növekedése nélkül – az intézkedéseknek végső soron ismét csak a gazdasági növekedés látja kárát.

Ezen túlmenően is súlyos következményekkel jár a végtörlesztés bevezetése. Mivel tovább gyengíti a hazai bankrendszer stabilitását, növeli a külföldi hitelfelvételt drágító kockázati felárat. (Ez e cikk nyomdába adásakor pedig 650 bázispont szintet is elért.) Emiatt az ország kamatterhe tovább nő, az államadósság leszorításának lehetősége egyre kisebb, sőt ennek további növekedése válik egyre valószínűbbé. Ezt egyszerre okozza az, hogy az államháztartás deficitjének csökkentése mind nehezebb feladat, és a gazdasági növekedés nem gyorsulhat fel, sőt recesszió fenyeget.²¹

A bankstabilitás romlása miatt tovább csökkenhet a forintárfolyam, ami inflációs hatású. Emiatt tovább romlik a végtörlesztéssel élni nem tudó devizaadósok helyzete, és az ország megítélése. Ez egyúttal azt is jelenti: a tehetősek nagyot nyerne a végtörlesztés következtében, és ezt részben a kedvezőtlen helyzetben levő devizahitelek fizetik meg a növekvő devizaárfolyam miatt. Ha az inflációt és a forintárfolyam további romlását a jegybank az alapkamat emelésével akadályozza, nő a kamatlábszint. Ekkor pedig még valószínűtlenebb, hogy a gazdasági növekedést a banki hitelnyújtás finanszírozza, sőt ez a hiteligény növekedését is akadályozza.

Végül a végtörlesztés a hitelek drágulásán, a bankok elégtelen hitelezési hajlandóságán és képességén keresztül, továbbá a forintárfolyamra és ennek a lakossági

²⁰ Ez tükröződik az Európai Központi Bank állásfoglalásában is (EKB [2011]).

²¹ Ha, mondjuk, az államadósság a GDP 75 százaléka, és az adósság átlagos kamatterhe 6 százalékos, az adósság aránya – ha az államháztartás elsődleges egyenlege nulla – csak akkor nem növekszik, ha a gazdasági növekedés üteme legalább 4,5 százalék. Ettől nagyon messze vagyunk.

fogyasztásra gyakorolt korlátozó hatásán át tovább gyengíti a gazdasági növekedést segítő erőket.

A kínálati oldalról írottakat tömören a következőképpen összegezhetjük: egyetlen itt vizsgált tényező sem ad okot derúlásra. Sem a jövedelmi, sem a helyettesítési hatás nem valószínűsíti a foglalkoztatás számottevő növekedését (ráadásul nem is a munkavállalásra való hajlandósággal kapcsolatban jelentkezik a foglalkoztatás gondjai). A bankadó által minimális szintre szorított hitelezési kedvet és képességet tovább csökkenti a végtörlesztés lehetősége, valamint – kisebb mértékben – az árfolyamgát alkalmazása. Hitel nélkül pedig nincs növekedés.

A válságadók közvetlenül a multinacionális vállalatok beruházási hajlandóságát csökkentik, és visszatartják a direkttőke-importot is. A kis- és középvállalati szektor fejlődését az egykulcsos adóztatással összefüggő döntések vetik vissza, amelyek a foglalkoztatást külön is akadályozó tényezőknek tekinthetők. A mindezen a döntések által előidézett kamatláb- és árfolyamváltozások, továbbá ezeknek az államadóság alakulására gyakorolt hatása növeli a bizonytalanságot; nem a gazdasági fejlődés gyorsulását teszik valószínűvé, hanem jó esetben is csak bizonytalan és a közvetlen versenytársainkhoz képest lényegesen lassúbb növekedést vetítenek előre.

E cikkben döntően a rövid távú hatásokkal foglalkoztunk. A tárgyalt összefüggések a hosszabb távú kilátásokat is befolyásolják – méghozzá jelentősen rontják. Ennek számszerűsítésére azonban itt nem vállalkozunk.

Ha most visszatekintünk a balti országoknak és később Szlovákiának a 2008-ban bekövetkező pénzügyi és gazdasági világválság idejéig tartó gyors növekedésére, azt állapíthatjuk meg: az nem egyszerűen az egykulcsos adóztatás bevezetésére vezethető vissza. Ezekben az országokban sem okozhatta az aggregált kereslet gyors bővülését, döntően azért, mert e gazdaságok is erőteljesen nyitottak, importjuk 60-70 százalék között mozog.

Ami ennél sokkal fontosabb: sem a balti országokban, sem Szlovákiában nem hoztak sorozatban olyan intézkedéseket, amelyek a vállalatok kínálati, beruházási hajlandóságát rontják. Ugyanakkor a működőtőke-beáramlás speciális helyzetüknél fogva, elsősorban Észtországban, erőteljes volt. Így az állapítható meg: a hosszan tartó, egészen 2008-ig folytatódó gyors növekedést *kezdetben* jelentős részben a helyreállítás magyarázta. Ez annak ellenére történt így, hogy a szovjet gazdaság részeként a termelés struktúrája korábban nagyrészt eltért attól a szerkezettől, ami az önállóvá vált, független gazdaságokban folyamatosan kialakult. A munkaerő-állomány korábbi szakismeretei azonban jelentős részben alkalmazhatók voltak, mert ugyanaz a szakképzettség elég nagy hányadban más szerkezetű termelésben is hasznosítható. Továbbá a már szakképzett munkaerő könnyebben sajátít el új szakmát, mint a szakképzetlen az első szakmáját. Az üzemi épületek, gépi berendezések tekintélyes hányadban alkalmazhatók más termelési szerkezetben is.

A helyreállításnak persze gyorsan csökkent a jelentősége, a növekedésben a fő szerepet mindinkább az importált technika, a beruházások növekedése és növekvő aránya vette át a működőtőke-beáramlás nagy aránya mellett. Ebben lehetett szerepe az egykulcsos adónak, de távolról sem meghatározó. Keresleti oldalon az egykulcsos adó hatása, hasonlóan a magyar gazdaságra jellemzőhöz, nagyon

gyenge. Kínálati oldalon pedig náluk jóval nagyobb szerepe lehetett a sajátos geopolitikai helyzetnek, az erre érzékenyen reagáló működőtökének, az utóbbtól nagyban függő igen magas beruházási rátának, valamint a folyamatosan gyors technikai importnak.

Összegezve megállapítható, hogy a hiánynövelő egykulcsos adó bevezetése nélkül a magyar gazdaság egyensúlyi helyzete, pénzügyi stabilitása sokkal biztosabb talajon állna, és ma a gazdaság nemzetközi megítélése lényegesen jobb lenne.

Pozitív és normatív közgazdaságtan

Szokás különbséget tenni pozitív és normatív közgazdaságtan között. A pozitív közgazdaságtan az adott gazdasági rendszer viselkedését, működési mechanizmusát igyekszik minél pontosabban leírni. Elsősorban nem értékítéletet ad, inkább bemutatja, milyen az adott rendszer, hogyan működik, milyen spontán reakciók jellemzők rá. Ha ezt vagy azt tesszük, a rendszer természetéből következően milyen változások várhatók. A közgazdasági elemzés túlnyomó részét ez teszi ki, vagyis a közgazdaságtan nagyrészt pozitív gazdaságtan.

Jellemző, hogy a pozitív gazdaságtan területén a közgazdászok közt viszonylag kevés a vita. Ha van is, rendszerint hamar megállapodnak egymással. Az eredmény ilyenkor a gazdaság működésének pontosabb ismerete. Azért van így, mert a pozitív gazdaságtan nem kötött részérdekekhez, nem tartalmaz egy bizonyos csoport érdekeihez kapcsolódó értékítéletet. Ha azt nézzük például, hogy az árváltozás hogyan hat a keresletre, és látjuk, hogy bizonyos áruk kereslete rugalmas, másoké rugalmatlan, ez ténykérdés. Tulajdonképpen a valóság leírása, ezt bármely részérdeket képviselő személy vagy csoport tudomásul veszi. Hasonlóképpen, ha rájövünk, hogy az adócsökkentés belső keresletnövelő hatása sokkal nagyobb a nagy zártabb, mint a kis nyitottabb gazdaságokban, egyszerűen azért, mert a kicsikben azonos fejlettségi szint esetén mindig sokkal nagyobb az import súlya, nemigen van vita. Ez is ténykérdés, tudomásul kell venni.

Ezzel szemben a normatív közgazdaságtan ítéleteket, előírásokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mit kell tenni például a gazdaságpolitikában. Csökkenteni vagy növelni kell-e az állam súlyát? Kell-e a jövedelemadókat csökkenteni, és ha igen, hogyan? Progresszív legyen-e a jövedelemadó vagy arányos, egyenlő százaléku a nagy és a kis jövedelmekre is? Kell-e a kis- és középvállalatokat támogatni? Az adott helyzetben megengedhető-e az államháztartás deficitjének növekedése, vagy annak csökkentése kívánatos? Kell-e csökkenteni az államadósság arányát? Vagyis mindig arról van szó, hogy *mit kellene tenni!*

A normatív gazdaságtanra jellemző, hogy szinte mindig éles viták kísérik, hiszen ha változtatni kell, az mindig érdekekbe ütközik: egyesekét szolgálja, másokét sérti. Mint láttuk, pontosan ez a helyzet az egykulcsos adó bevezetésével kapcsolatban: a jómódúaknak nagyon előnyös, a kis jövedelműeknek pedig hátrányos.

A pozitív és a normatív közgazdaságtan azonban szoros kapcsolatban van egymással: a normatív közgazdaságtannak a pozitív közgazdaságtan eredményeinek

ismeretén kell alapulnia. Más szóval: aki döntést hoz, annak értenie kell, hogyan működik a gazdaság. Persze lehet döntéseket hozni megalapozott közgazdasági ismeretek nélkül is. Ekkor következnek be a bajok. A gazdaság kezd rosszul működni. Pontosan így vagyunk a magyar gazdasággal: e cikkben végig erről volt szó. A bajok közül az *egyik*, hogy Magyarországon a döntéshozók nem ismerik eléggé a gazdaság működését. Pedig éppen erre kellene épülnie a gazdaságpolitikának.²²

Ha döntéshozóink tudtak volna arról, hogy erőteljesen importigényes gazdaságban nagyságrendileg kisebb a multiplikátor számértéke, mint egy nagy gazdaságban, ahol az import súlya sokkal kisebb, vagy tudtak volna a keresleti hatás két komponenséről, nem mentek volna bele az adócsökkentésbe. Ehhez jönnek a kínálat oldalán ható tényezők, amelyekről ugyancsak keveset tudtak. Rájöhettek volna, hogy a külső országokban meginduló élénkülésen alapuló hazai exportnövekedés sokszorta nagyobb impulzust ad a gazdaságnak, mint az egykulcsos adó bevezetése.²³

Hivatkozások

- BENCZÚR PÉTER–KÁTAY GÁBOR–KISS ÁRON–REIZER BALÁZS–SZOBOSZLAI MIHÁLY [2011]: Az adó- és transzferrendszer változásainak elemzése viselkedési mikroszimulációs modell segítségével. MNB Szemle, október, 15–27. o.
- CASE, K. E.–FAIR, R. C. [1996]: Principles of Economics. Prentice-Hall, Englewood. Cliffs.
- CSABA LÁSZLÓ [2006]: A fölemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DORNBUSCH, R.–FISCHER, S. [1994]: Macroeconomics. McGraw-Hill, Inc. New York.
- EKB [2011]: Az Európai Központi Bank véleménye a deviza-jelzáloghitelekről és a lakáshitel-megállapodásokról. (CON/2011/87) Európai Központi Bank, november 4. http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/hu_con_2011_87_f_sign.pdf.
- EUROSTAT [2009]: Taxation Trends in the European Union. European Commission.
- EUROSTAT [2010]: Statistics. Pocket Books.
- FEENSTRA, R. C.–TAYLOR, A. M. [2008]: International Economics. Worth Publishers, New York.
- FRIEDMAN, M. [1957/1986]: A fogyasztási függvény Megjelent: *Friedman, M.*: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 199–217. o.
- GOLIAS, P.–KICINA, R. [2006]: Slovak Tax Reform: One Year After. Institute for Economic and Social Reforms, Kézirat.
- GORDON, R. J. [2009]: Macroeconomics. 11. kiadás, Addison-Wesley.
- JÁNOSSY FERENC [1966]: A gazdasági fejlődés trendvonala és a helyreállítási periódusok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- KÖLTSÉGVETÉSI TANÁCS [2010]: A Magyar Köztársaság Költségvetési Tanácsának becslése Az adó és járuléktörvények módosításáról szóló T/1376 számú törvényjavaslat költségvetési hatásairól. Budapest, október, <http://www.parlament.hu/irom39/01376/01376-0002.pdf>.

²² A pozitív és normatív közgazdaságtan jellemzőiről és különbségéről lásd *Case-Fair* [1996] 1–18. o., *McConnell-Brue-Flynn* [2009] 3–29. o.

²³ 2010-ben az export 14 százalékkal bővült 2009-hez képest. Ez egymaga sokkal nagyobb lökést adott a keresletnövekedésnek országos szinten, mint az egykulcsos adó bevezetése!

- LEHIS, L.–KLAUSSON, I.–PAHAPILL, H.–UUSTALU, E. [2008]: The Compatibility of the Estonian Corporate Income Tax System with the Community Law. *Juridica International*, 2. 14–24. o.
- MANKIW, N. G. [2009]: *Principles of Economics*. 5. kiadás, South-Western. Cengage Learning.
- MCCONNELL, C. R.–BRUE, S. L.–FLYNN, S. M. [2009]: *Economics. Principles, Problems, and Policies*. 18. kiadás, McGraw-Hill, New York.
- MODIGLIANI, F. [1986/1988]: Életciklus, takarékoság, nemzeti vagyon. Megjelent: *Modigliani, F.: Pénz, megtakarítás, stabilizáció. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest*, 19–46. o.
- MISHKIN, F. S. [2010]: *The Economics of Money, Banking & Financial Markets*. 9. kiadás, Addison-Wesley.
- RAJU, O. [2006]: *Estonian Taxation System as a Cornerstone of Economic Environment*. Tartu University, kézirat.
- TODARO, M. P.–SMITH, S. C. [2009]: *Economic Development*. 10. kiadás, Addison Wesley, Boston.